

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΎΧΗΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

◆ ΚΑΤΑΔΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΣΗ (Γ.Β.Μ.)	33
◆ ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ (Γεωργίου Άχ. Παπαδημητρίου)	35
◆ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ - ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ (Καθηγ. Άφροδίτης Ραγιᾶ)	41
◆ Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΕ ΚΡΙΣΗ (6' μέρος) (Γιάννη Κ. Τσέντου)	47
◆ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ: «ΠΡΟΤΥΠΑ ΖΩΗΣ» (Πανορομίτη)	58
◆ ΣΧΟΛΙΑ (Β. Κ. Σταθάκη)	59
◆ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ	61
◆ ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ (Νεκρολογία Χριστοφ. Διακοπούλου)	64

ΕΤΟΣ 71οv

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2008

ΑΡΙΘ. 688

€ 1,20

Πρὸς τοὺς κ. κ. συνδρομητὰς τῶν «Ἀκτίνων»

Μὲ τὴν ἑναρξὴ τοῦ νέου ἔτους ὑπενθυμίζομε στοὺς φίλους συνεργάτας - συνδρομητὰς μας, τὴν ἀνάγκη νὰ ἀνανεώσουν ἐγκαίρως τὴ συνδρομὴ τους γιὰ τὸ ἔτος 2008.

Ἡ συνδρομὴ διὰ τὸ 2008 παραμένει € 12.

Παρακαλοῦμε διὰ τὴν ἔγκαιρον καταβολὴν τῆς συνδρομῆς ὥστε νὰ συνεχίζεται τακτικὰ καὶ ἀπρόσκοπτα ἡ κυκλοφορία τῶν «Ἀκτίνων».

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΟΥΣ 2008

Ἐσωτερικοῦ: € 12 - Κύπρου: £ 9 - Ἐξωτερικοῦ γενικῶς: € 30

Ἡ συνδρομὴ καταβάλλεται εἰς τὰ γραφεῖα μας Ἀθηνῶν, (ὁδ. Καρύτση 14), Θεσσαλονίκης (Ἀγ. Σοφίας 41). Ἦμπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀποστέλλεται διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς εἰς τὸ Γραφεῖον μας τῶν Ἀθηνῶν (Καρύτση 14 - 105 61 Ἀθήνα).

Εἰδικῶς οἱ συνδρομηταὶ μας τῆς ἐπαρχίας ἠμποροῦν νὰ καταθέτουν τὴν συνδρομὴ τους, ἔναντι κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς, στοὺς ἐθελοντὰς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας στὶς πόλεις ὅπου ὑπάρχουν.

Οἱ συνδρομηταὶ μας τοῦ ἐξωτερικοῦ ἠμποροῦν νὰ καταθέτουν τὴν συνδρομὴ τους εἰς τὸν λογαριασμὸν μὲ μορφή I.B.A.N. γιὰ ἐμβάσματα τῆς Eurobank μὲ ἀριθμὸ: **GR1102602010000940100366081**.

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Έτος 71ον

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2008

Άριθ. 688

ΚΑΤΑΔΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΣΗ

Προσπαθοῦσα σήμερα διαβάζοντας την παραβολή τοῦ Τελώνη καὶ τοῦ Φαρισαίου, νὰ καταλάβω ποῖος ἢ ποιοὶ ἦταν οἱ βαθύτεροι λόγοι τῆς καταδίκης τοῦ Φαρισαίου. Γιατί τόσο ἀποδοκιμάστηκε αὐτὸς ὁ «δίκαιος», ὁ «ζηλωτῆς», ὁ «θησκευόμενος», ὁ «ἐκκλησιαστικὸς» ἄνθρωπος; Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τί ἦταν ἐκεῖνο, ποῦ δικαίωσε τὸν ἁμαρτωλό, τὸν ἄδικο, τὸν ἄσεβῆ Τελώνη;

Ἀπορρίπτεται ὁ καθὼς πρέπει Φαρισαῖος, αὐτὸς, ποῦ «νηστεύει δις τοῦ Σαββάτου», ποῦ «ἀποδεκατεῖ πάντα ὅσα κτάται», ποῦ «δὲν εἶναι ὡσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων... ἢ καὶ ὡς οὗτος ὁ τελώνης». Καὶ γίνεται δεκτὸς ὁ ἁμαρτωλὸς τελώνης, ὁ δημόσιος κλέφτης στὴν συλλογὴ τῶν φόρων, ὁ συνεργάτης τοῦ κατακτητῆ.

Τί κακὸ ἦταν γιὰ τὸν Φαρισαῖο νὰ ἀσκῆ τις ἐντολὲς τοῦ Νόμου, νὰ προσέχῃ στὴν πιστὴ ἐφαρμογὴ τῶν διατάξεών του, νὰ κἀνῃ καὶ παραπάνω ἀπὸ αὐτὸ ποῦ χρειάζοταν; Ἐνοχο εἶναι νὰ νηστεύῃς, νὰ προσεύχεσαι, νὰ εἶσαι «καθὼς πρέπει», νὰ θαυμάζεσαι ἀπὸ τὰ πλήθη; Καὶ εἶναι δίκαιο ὁ συνώνυμος τῆς ἀδικίας καὶ τῆς παρανομίας, νὰ ἐγκωμιάζεται καὶ νὰ προβάλλεται ὡς παράδειγμα πρὸς μίμηση;

Ἐδῶ εἶναι ἡ ἀπορία καὶ ὁ μεγάλος

προβληματισμὸς. Τὰ καλὰ λοιπὸν ἔργα δὲν εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὰ καλὰ; Καὶ τὰ ἄσχημα δὲν στοιχειοθετοῦν πάντα τὴν ἐνοχίαν, τὴν καταδίκαν;

Τὰ καλὰ ἔργα, μᾶς ἀπαντᾷς, Κύριε, μὲ τὴν παραβολήν, εἶναι καλὰ, ἐφ' ὅσον γίνονται καλῶς. Ἐφ' ὅσον ἔχουν καὶ ἐσωτερικὸ ἀντίκρουσμα. Ἐφ' ὅσον πηγάζουν ἀπὸ καρδιὰ ἀναγεννημένη. Ἐφ' ὅσον εἶναι φυσικοὶ καρποὶ γεροῦ δένδρου. Ὁχι καρποὶ κρεμασμένοι ἀπλῶς σὲ ἀγκάθια. Ξένοι μὲ αὐτὸ, ποῦ προσωρινὰ τοὺς υποβαστάζει, χωρὶς ὀργανικὸ σύνδεσμο.

Ἡ κακία καὶ τὰ ἔργα τῆς δὲν παύουν νὰ ἔχουν τὴν ἐνοχίαν τους. Ἐχουν ὅμως κάποτε καὶ τὰ ἐλαφρυντικά τους. Ἐχουν καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τους μὲ τὴ μετάνοια. Τὸ κακὸ, ὅταν ἀναγνωρίζεται ὡς κακὸ, ὅταν εἶναι περιστασιακὸ καὶ ἀποδοκιμάζεται ἐσωτερικὰ καὶ ὁμολογῆται ὡς πτώση καὶ δὲν γίνεται κατάστασις στὴν ψυχὴ, χάνει τὴ δριμύτητά του. «**Καρδιαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει**» (Ψαλμὸς ν' 19).

Τὸ κριτήριον τῆς πνευματικῆς ζωῆς δὲν βρῖσκεται στὴν ἐπιφάνεια, ἀλλὰ στὸ βάθος. Ὁχι σ' αὐτὸ ποῦ φαίνεται, ἀλλὰ σ' αὐτὸ ποῦ εἶναι. Ἀπὸ τὸ νὰ φαίνεται κανεὶς δίκαιος καὶ νὰ εἶναι δίκαιος,

υπάρχει συχνά ἄβυσσος. Ἡ ἀληθινή ἀπὸ τὴν ψεύτικη ἀγιότητα διαφέρει, ὅσο τὸ γνήσιο ἀπὸ τὸ κάλλικο νόμισμα. Καὶ ἡ ἀληθινή πνευματικότητα εὐκολα νοθεύεται ἀπὸ τὴν τυπολατρία.

Ὁ Φαρισαῖος ἐνδιαφέρεται νὰ φαίνεται, ὄχι νὰ εἶναι. Αὐτὸ ποῦ χαρακτηρίζει τὸν φαρισαϊσμὸ εἶναι τὸ φαινόμενο καὶ φαινομενικὸ, ἢ ἐπιφάνεια, τὸ λουστράρισμα, ἢ προσποίηση, ἢ ἐπιτήδευση. Ἄρκει νὰ φαίνεται δίκαιος, ἅγιος. Αὐτὸ καὶ μόνον τοῦ ἀρκεῖ. Ἄν δὲν εἶναι, δὲν τὸν ἀπασχολεῖ.

Ὁ Φαρισαῖος εἶναι ὁ διπλὸς ἄνθρωπος. Διπρόσωπος. Κάνει διπλὴ ζωὴ. Τὸ ἔχει δίπορτο. **«Χωλαίνει ἐπ' ἀμφοτέροις ταῖς ἰγνύαις».** Ἀκροβάτης τῆς πνευματικῆς ζωῆς, γέρνει ἐπικίνδυνα πότε ἀπὸ τὴ μιά καὶ πότε ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά. Συμβιδάζει τὰ ἀσυμβίβαστα. **«Λατρεύει»** συγχρόνως **«Θεῷ καὶ μαμμωνᾶ».**

Τὸ ὅτι **«κατεσθίει τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν»** δὲν τὸν ἐμποδίζει **«προφάσει μακρὰ νὰ προσεύχεται».** Ἐπαναπαύεται στὸ νὰ **«ἀποδεκατῆ τὸ ἡδύοσμον καὶ τὸ ἄνηθον καὶ τὸ κύμνον»** καὶ δὲν τὸν πειράζει νὰ **«ἀφήνῃ τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὴν πίστιν».** Αὐτὸς ποῦ **«διυλίζει τὸν κώνωπα»**, μὲ τὴν πιὸ μεγάλη εὐκολία **«καταπίνει τὴν κάμηλον».** Ἄν ἡ καρδιὰ σχίζεται ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸ διχασμὸ, αὐτὸς ὁ λεπτολόγος καὶ ὑπερακριβῆς τηρητῆς καὶ τῶν λεπτομερειῶν τοῦ νόμου, ὁ τιμητῆς τῶν παραμικρῶν παραβάσεων τῶν ἄλλων, τίποτα δὲν αἰσθάνεται. Ἐχει καθουσιάσει προκαταβολικὰ τὴν παχύδερμη συνείδησή του. Δὲν ἀναγνωρίζει τὴν ἐνοχὴ του οὔτε μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Φαρισαῖος εἶναι ὁ ἀντιφατικὸς ἄνθρωπος. Ἡ λεπτομέρεια στὸ κέντρο, ἡ οὐσία στὸ περιθώριο καὶ πέρα ἀπὸ αὐτό. **«Λέγουσι καὶ οὐ ποιοῦσι».** Ἀστρονομί-

κὴ ἡ ἀπόσταση λόγων καὶ ἔργων. **«Δεσμεύουσι φορτία βαρέα καὶ δυσβάστακτα καὶ ἐπιτιθέασιν ἐπὶ τοὺς ὤμους τῶν ἀνθρώπων, τῷ δὲ δακτύλῳ αὐτῶν οὐ θέλουσι κινῆσαι αὐτά».** Οἱ ἄλλοι εἶναι τὰ ὑποζύγια τοῦ Νόμου. Αὐτοὶ οἱ ἀναβάτες. **«Τάφοι κεκοιμημένοι».** Ἐσωτερικὴ σήψη καὶ ἐξωτερικὴ ὁμορφιά. **«Ἐξῶθεν φαίνονται τοῖς ἀνθρώποις δίκαιοι, ἔσωθεν δὲ μεστοὶ εἰσιν ὑποκρίσεως καὶ ἀνομίας».**

Πόσο φοβερό, Θεέ μου! Ὁ Φαρισαῖος ὁ ἄνθρωπος τῆς γαλαρίας. Θέλει ἐξώστη, πλατεία, κερκίδες κατὰμεστες, γιὰ νὰ ἐργασθῆ, νὰ δράσῃ. Θέλει θεατῆς ποῦ θὰ χειροκροτοῦν τὴν κἄθε του κίνηση. Χωρὶς θαυμαστὲς παραλύει τὸ νευρὸ τῆς ἀγαθοεργίας του, τῆς εὐσέβειας του. **«Πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν ποιοῦσι πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις».** Ἄντὶ τοῦ **«μὴ γνώτω ἡ ἀριστερὰ σου τί ποιεῖ ἢ δεξιὰ σου»**, **«σαλπίζει ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων...»**, γιὰ νὰ βγοῦν καὶ τὸν ἐπευφημήσουν.

Καὶ ὁ τελώνης; Ὁ τελώνης δὲν ἔχει ἀρετές. Εἶναι ἁμαρτωλός. Ἄλλὰ καὶ ἀναγνωρίζει τὴν ἁμαρτωλότητά του. Συναισθάνεται τὴν ἐνοχὴ του. Τὴν ὁμολογεῖ μὲ συντριβή. Αὐτὴ ἡ συναίσθησις τὸν κάνει νὰ στέκεται μὲ δέος μπροστὰ στὴ μεγαλοσύνη τοῦ Θεοῦ. Δὲν τολμάει οὔτε τὸ βλέμμα νὰ ὑψώσῃ στὸν οὐρανὸ. Χτυπάει τὸ στήθος του, τὴν ἔδρα τῶν παθῶν του. Καὶ ζητάει τὸ θεῖο ἔλεος.

Ὁ τελώνης ἔχει ἁμαρτίες. Δὲν ἔχει ἀρετές. Ἐχει ὅμως τὴν ἀρετὴ. Τὴν ἀρετὴ τῆς αὐτογνωσίας. Γινώσκει νὰ ἀναγνώσκῃ τὴν καρδιά του. Καὶ μὲ κλειδὶ τὸ **«κίλασθητι»** ἀνοίγει τοὺς οὐρανούς καὶ φθάνει δικαιομένος στὸ θρόνο τῆς χάριτος.

G.B.M.

ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ*

Ήταν ή 23^η Οκτωβρίου 1932. Ή έορτή του Άγιου Ιακώβου του Άδελφοθέου. Ή ξεχωριστή Θεία Λειτουργία -πού δυστυχώς δέν είναι πολύ γνωστή- έτελείτο στην Μητρόπολη τών Άθηνών. Δύο νεαροί έπιστήμονες, πού είχάν μιá μικρή γνωριμία κατά την διάρκεια τών μεταπτυχιακών σπουδών τους στο έξωτερικό, θά βρεθούν στη Μητρόπολη. Άπό κάποια άπόσταση τά βλέματατά τους θά συναντηθούν. «Κι αυτός έδω;» θά σκέφθηκε ό ένας. «Καλά τó είχα καταλάβει» θά σκέφθηκε ό άλλος. Δέν πίστευε ό καθένας στα μάτια του! Και όμως ήσαν Συνοδοίποροι στον καλύτερο δρόμο τής επίγειας ζωής! Ήταν ή έποχή πού δέν ήταν πολύ συνηθισμένο έπιστήμονες με άκαδημαϊκές προοπτικές νά έκκλησιάζονται και μάλιστα μιá καθημερινή! Δέν ήταν δέ και χωρίς κινδύνους για την άκαδημαϊκή τους εξέλιξη, ή παρουσία τους στο Ναό και τó σπουδαιότερο ή συμμετοχή τους στο Μυστήριο τής Ζωής. Τή Θεία Εύχαριστία.

Και ή άπλή αυτή συνάντηση τών δύο νέων έπιστημόνων θά γίνει έκτοτε άφορμή συχνής έπικοινωνίας τους. Γρήγορα ή διμελής συντροφιά θά διευρυνθεί με την συμμετοχή τής Πειραιώτικης πνευματικής ομάδας του άειμνήστου πατρός Γεωργίου Μακρή. Ήτοι ό Άλέξανδρος Τσιριντάνης, ό Ίερώνυμος Κοτσώνης, οι γιατροί Άριστος Άσπιώτης, Σοφοκλής Χατζηδάκις, Γεώργιος Φτυραός και ό δικηγόρος Διονύσιος Πόθος, θά αρχίσουν νά ανταλλάσσουν άπόψεις για την πορεία του τόπου, τής Έκκλησίας, τής Παιδείας και τής Κοινωνίας του Μεσοπολέμου. Έξετάζουν τά ιδεολογικά ρεύματα τής έποχής και δέν παύουν

νά άνησυχούν για τó πού μπορούσε νά οδηγεί ή άρνηση τών Άξιών τής ζωής αυτόν τόπο, τόν τόσο εύλογημένο πού τόν περπάτησε ό μέγας τών Έθνών Άπόστολος.

Ή «Άρνηση» -ένα εισαγόμενο είδος- είχε τότε παρασύρει πολύ κόσμο και μάλιστα τής κατηγορίας τών έπιστημόνων. Ή άρνηση πού ήθελε νά έξοβελίσει τόν Χριστιανισμό, και τόν άποδεχόταν χρήσιμο μόνο στις λαϊκές τάξεις και τούς γέρους. Ήτσι πίστευαν οι άρνητές τών Χριστιανικών Άξιών. Όπως, ό σπόρος πού έπεσε κατά την σημαδιακή 23^η Οκτωβρίου 1932, καλλιεργήθηκε με την Χάρη του Ουρανού άπό την συνεχώς διευρυνόμενη άρχική ομάδα. Τό 1933 θά δημιουργηθεί άπό φοιτητές και νέους έπιστήμονες ό Άκαδημαϊκός Κοινωνικός Σύνδεσμος -μιá παρένθετη όργάνωση- μεταξύ τών άρνητών τής Πίστεως και τής Έκκλησίας τής όποίας προΐστατο τότε ή μεγάλη έκκλησιαστική μορφή ό Άθηνών Χρυσόστομος Παπαδόπουλος. Ό Άκαδημαϊκός Κοινωνικός Σύνδεσμος θά συγχωνευθεί άργότερα στην προσπάθεια πού θά θεμελιώσουν όριστικά τó 1937 οι Καθηγητές του Πανεπιστημίου Άλέξανδρος Τσιριντάνης, Σταύρος Πλακίδης στους όποιους θά προστεθεί άργότερα και ό διάσημος Χειρουργός Καθηγητής και Άκαδημαϊκός Μαρίνος Γερούλιάνος. Και ή Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων ή Χ.Ε.Ε. ήταν γεγονός πλέον! Τό Καταστατικό της έγραφε ότι «σκοπός τής Ένώσεως ήταν ή ένωση όλων τών πιστών έπιστημόνων και ή προσπάθεια νά διακηρυχθεί στον τόπο μας ή θέση, ή συμφωνία ανάμεσα στις Χριστιανικές άρχές και άξίες, άπό τή μιá πλευρά

* Εισήγησης στην διμερίδα τής Χριστιανικής Ένώσεως Έπιστημόνων την 24ην Νοεμβρίου 2007 κατά τόν έορτασμό τών 70 χρόνων άπό την ίδρυσή της.

και τὰ ἐπιστημονικὰ γνωστικά δεδομένα ἀπὸ τὴν ἄλλη». Ἡ Χ.Ε.Ε. ἀνοίγε τότε τὸ δρόμο γιὰ τὴν Χριστιανικὴ Ὁμολογία, στὴν Ἐπιστήμη, στὰ Γράμματα καὶ στὶς Τέχνες. Ἔτσι ἡ Χ.Ε.Ε. μποροῦσε πλέον ἀπὸ θέσεως ἰσχύος νὰ ἀντιταχθεῖ στὸν ὀρθολογισμό καὶ στὴν Ἄρνηση ποὺ ἐπὶ δεκαετίες ἀλώνιζαν, σ' αὐτὸ τὸν τόπο.

Ὅμως ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια ἐπιβάλλει νὰ θυμίσουμε ὅτι σ' αὐτὸν τὸν τόπο ποτὲ δὲν ἔπαψε νὰ ὑπάρχει ἡ λαϊκὴ πίστη ποὺ ἔσωζε ζωές. Μὲ τὸ εἰκονοστάσι, τὴν Ἅγια Ἐπιστολή, τὸ καντηλάκι ποὺ πολλές φορές ἀναβε -λόγω φτώχειας- μόνο κατὰ τὸν Ἑσπερινὸ ἢ μόνον τὸ Σαββατόβραδο, ὑπῆρχαν τὰ μοναστήρια, τὰ ἐξωκκλήσια, τὰ Ἅγια Λείψανα καὶ τὰ νεκροταφεῖα ποὺ ὑπενθύμιζαν τὸ «οὐ γὰρ ἔχομε ὧδε μένουσαν πόλιν». Ὑπῆρχαν καὶ φωτισμένοι λευῖτες ποὺ διατηροῦσαν ἄσβεστο τὸ ἱερὸ Φῶς ποὺ δέχθηκαν κατὰ τὴ χειροτονία τους.

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε ὅμως τὴν πορεία μέχρι τὸ 1937 πρέπει νὰ γυρίσουμε ἐν τάχει ἕνα αἰῶνα πίσω καὶ πλέον.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ τὸ ἔθνος μας ἐπέζησε μετὰ τὴν Ἄλωση καὶ τὴ διάλυση τῆς ὅσης εἶχε ἀπομείνει ἄλλοτε κραταιᾶς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, χάρις στὴ Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ 1821 κηρύσσεται ἡ Ἐπανάσταση. Τὸ 1830 τὸ ἔθνος ἀποκτᾷ τὴν κοιτίδα του, ἕνα μικρὸ κράτος, ἐλεύθερο μὲν, ἀλλὰ ὑποτελές στὶς Μεγάλες Προστάτιδες Δυνάμεις. Θὰ ἀποκτήσει Κυβερνήτη τον Καποδίστρια μὲ τὶς τεράστιες δυνατότητές του καὶ τὸν ἀπεριόριστο σεβασμὸ πρὸς τὴν ἐκκλησία ἀλλὰ δὲν θὰ τὸν ἀφήσουν νὰ τελειώσει τὸ ἔργο του. Θὰ ἔλθουν οἱ Βαυαροὶ μὲ στόχο νὰ «ἐκσυγχρονίσουν» βίαια τὴ χώρα καθιστώντας τὴν ἕνα εἶδος Βαυαρικοῦ κρατιδίου. Θὰ θροῦν καὶ Ἕλληνες συμπαραστάτες γιὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ θέματα καὶ θὰ κατεβάσουν ἀπὸ τὶς σχολικὲς αἵθουσες Ἐσταυρωμένους, θὰ κλείσουν

μοναστήρια, θὰ ἀποσηματίσουν καὶ θὰ ἐξορίσουν μοναχοὺς, θὰ περιορίσουν τὴ διδασκαλία τῶν Θερησκευτικῶν καὶ θὰ ἀποσπάσουν τὴν Ἑλλαδικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Στὴ συνέχεια τὸ 1844 θὰ διακηρυχθεῖ ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα τοῦ ἔθνους δηλαδὴ ἡ ἐπιδίωξη νὰ ἐνσωματωθῶν στὸν Ἐθνικὸ κορμὸ περιοχὲς στὶς ὁποῖες κατοικοῦσαν ἀλύτρωτοι Ἕλληνες καὶ θὰ ἀρχίσουν ἀγῶνες γιὰ τὴν ἐθνικὴ μας ὀλοκλήρωση.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὴν ἴδια περίοδο ὁ νεαρὸς τότε Ἑρνεστος Ρενὰν ἐξέταξε τὸ θέμα: «Ἡ θέση τῆς Ἐπιστήμης ἐναντι τοῦ Χριστιανισμοῦ» καὶ ἄρχισε νὰ οἰκοδομεῖ τὴν κοσμοθεωρία του. Συγχρόνως θὰ γεννηθεῖ ἡ γεννὰ τῶν *Feuerbach* καὶ *Engels* μὲ τὸ περίφημο «Ὁ ἄνθρωπος εἶναι αὐτὸ ποὺ τρώει» Καὶ στὴ Δύση πλέον ὁ Ὑλισμὸς ἀρχίζει νὰ κυβερνᾷ τὴ σκέψη μὲ ἀποκορύφωμα τὸ σύνθημα: «Ἡ Ἐπιστήμη τὸ εἶπε, νὰ ἀρνηθῶμε τὴ Χριστιανικὴ πίστη». Καὶ οἱ ἀρνητὲς τῆς Πίστεως ἄρχισαν νὰ διακηρύσσουν ὅτι τὸ Σύμπαν ἔγινε χωρὶς τὴν ἐπέμβαση Ἀνωτέρας Δημιουργικῆς Δυνάμεως. Καὶ χωρὶς αὐτὴν λειτουργεῖ. Ἄλλωστε, ἔλεγαν. «Θεὸς καὶ πνευματικὸς κόσμος εἶναι πράγματα ἀνύπαρκτα καὶ ζοῦν μόνον στὴ φαντασία τῶν ἀνθρώπων! Γιατί -ἔλεγαν- ὁ Θεὸς νὰ εἶναι Δημιουργὸς τοῦ Σύμπαντος ἀφοῦ ἡ Ζωὴ καὶ ἡ ἐνόργανος ὕλη προήλθαν ἀπὸ τὴν ἀνόργανο ἢ νεκρὰ ὕλη μὲ τὴν ἐπίδραση διαφόρων φυσικοχημικῶν παραγόντων; Καὶ ἡ θεωρία τοῦ Δαρβίνου βρισκόταν στὴν πλήρη ἐπιβεβαίωση καὶ ἀποθέωση.

Κι ἐδῶ στὴν Ἀθήνα τὸ ἑβδομαδιαῖο περιοδικὸ «Προμηθεὺς» ἐκπροσωπώντας τὸν ὕλισμὸ τοῦ Χαϊκελ ἔσπερνε τὴν ἄρνηση στὶς αἰώνιες ἀξίες τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ λειδωροῦσε ὅσους εἶχαν ἀντίθετες ἀπόψεις. Θὰ ἀντιδροῦσε ὅμως τότε πεισματικὰ ἀνατρέποντας τὶς ἀπόψεις τοῦ «Προμηθεὺς» ὁ Ἰωάννης Σκαλτσούνης, ποὺ πρέπει νὰ χαρακτηρίζεται, ὡς πνευματικὸς σκαπανέας καὶ πρόδρομος τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως

Ἐπιστημόνων. Διαλέγω κάτι ἀπὸ τὰ γραπτὰ τοῦ Σκαλτσούνη, πού ἐγράφη τὸ 1890 «Τὸ καθήκον ἐπιτάσσει εἰς ἡμᾶς νὰ δράμωμεν εἰς τὰς ἐπάλξεις ὅπως ἀποκρούσωμεν τὸν φοβερότερον τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἔθνους καὶ πάσης Κοινωνίας, τὴν ὑλοφροσύνην καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς πηγάζουσαν ἀπιστίαν καὶ ἔκλυσιν ἠθῶν καὶ ἐπίτασιν τῆς ἐγκληματικότητος καὶ ἀπονέκρωσιν παντὸς ὑψηλοῦ καὶ γενναίου φρονήματος».

Μπορεῖ βέβαια τὸ κλίμα τῆς ἀρνήσεως καὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ νὰ ἐπηρέαζε σταδιακὰ ὀρισμένα πνευματικὰ στρώματα τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἄλλες ἀδύλωτες ψυχές -ἐκτὸς τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας- με ἔνθερμο ζήλο, ἀνελάμβαναν ἱεραποστολικὸ ἀγῶνα νὰ προσφέρουν τὰ νάματα τῆς Χριστιανικῆς πίστεως στὸ λαό. Μορφές π.χ. σὰν τὸν Παπουλάκο καὶ τὸν Κοσμᾶ Φλαμιάτο ἀνεδείχθησαν ὑπερασπιστὲς τῆς Χριστιανικῆς πίστεως ἀπὸ τοὺς κινδύνους τῆς ἐποχῆς τους. Ἰδιαιτέρα μάλιστα ὁ Κεφαλωνίτης Φλαμιάτος ἀντιμετώπιζε καὶ τὰ ἀντιχριστιανικὰ ρεύματα πού δημιουργοῦσαν στὰ Ἴονια Νησιά οἱ Τεκτονικὲς Στοές.

Καὶ ὁ Κοσμᾶς Φλαμιάτος, ὁ ὑπερασπιστὴς τῆς Χριστιανικῆς Πίστεως θὰ συναντήσει τὸ 1842 τὸν νεαρὸ ἱεροδιάκονο Ἰγνάτιο Λαμπρόπουλο καὶ θὰ ἀρχίσουν νὰ δημιουργοῦνται περὶ αὐτοὺς ὁμόκεντροι κύκλοι πιστῶν. Πολλοὶ νέοι ἄνθρωποι ἀρχίζουν νὰ προστρέχουν τότε στοὺς φωτισμένους ἱεροκήρυκες. Κάτι ὅμως πού ἀνησίκησε τὴν Πολιτεία. Τὸ «πιστεῦω» τοῦ Φλαμιάτου γιὰ μιὰ ἐλεύθερη Ἐκκλησία καὶ γιὰ μὴ ἀνάμειξη τῆς Πολιτείας εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας καθὼς καὶ οἱ ἀπόψεις του γιὰ ἐκπαίδευση γνήσια Ὁρθόδοξη με δασκάλους ἐνάρετους Χριστιανοὺς ἔφεραν ἀνησυχία στὸ Ἐκκλησιαστικὸ καὶ Πολιτικὸ κατεστημένον τῆς ἐποχῆς, με ἀποτελεσμα νὰ ἀρχίσουν διώξεις. Ἐπίσης ἐνοχλοῦσαν ὀρισμένα ἐξτρεμιστικὰ κηρύγματα τοῦ Παπουλάκου. Καὶ τὸ 1842 ὁ διακεκριμένος ζηλωτῆς

τῆς Ὁρθοδοξίας Κοσμᾶς Φλαμιάτος, ἀπὸ τὸ κελὶ τῆς φυλακῆς, θὰ ἀναχωρήσει γιὰ τὴ θριαμβεύουσα ἐκκλησία. Ἐδῶ ὅμως στὴ γῆ θὰ παραμείνει ἡ σορᾶ του.

Τὴν σκυτάλη τῆς Ἱεραποστολῆς θὰ παραλάβει τώρα ὁ Ἰγνάτιος Λαμπρόπουλος, καὶ θὰ ἀρχίσει τὸ ἔργο του με περιοδεῖες σὲ χωριὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ ὄχι μόνον. Ἀλλὰ καὶ ὁ πατὴρ Ἰγνάτιος θὰ διαωχθεῖ καὶ θὰ φυλακισθεῖ μόνον πού θὰ μετατραποῦν οἱ φυλακὲς σὲ Εὐκτήριους Οἴκους. Διότι πίστευε ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ «οὐ δέδεται». Πρέπει ἐν τούτοις νὰ ἀναγνωρισθεῖ ὅτι ὁ πατὴρ Ἰγνάτιος ἔχοντας τὶς ἐμπειρίες τῶν διώξεων τῶν Παπουλάκου καὶ Φλαμιάτου ἔκανε κηρύγματα καθαρῶς πνευματικὰ ἀποφεύγοντας τὶς ἐπιθέσεις κατὰ τῶν ἀρχόντων καὶ τῆς κρατοῦσης Ἐκκλησίας.

Θὰ ἀκολουθήσει ἡ Χριστιανικὴ προσπάθεια τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη, ἐναντίον τῆς θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας καὶ τῶν κομματικῶν μικροτήτων πού κυριαρχοῦσαν τότε στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο. Ὁ Μακράκης θὰ συγκεντρώσει τότε ἐκλεκτὴ ὁμάδα συνεργατῶν ἀλλὰ ὅλοι τους δὲν θὰ ἀποφύγουν τὶς διώξεις καὶ τοὺς ἐγκλεισμοὺς σὲ Μοναστήρια.

Ἐν τούτοις πάλιν χάριν τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας θὰ πρέπει νὰ ἀναγνωρισθεῖ ὅτι οἱ πνευματικοὶ ἄνδρες πού ἀναφέραμε -πέραν μερικῶν ἀκροτήτων- σὲ μιὰ ἐποχὴ πνευματικὰ ἄγωνα κράτησαν τὴ Φλόγα τῆς πίστεως ἀναμμένη καὶ παρέδωσαν τρόπον τινά, τὴν σκυτάλη στὸν π. Εὐσέβιο Ματθόπουλο πού θὰ θεμελιώσει οὐσιαστικὰ πρὶν 100 χρόνια, τὸ 1907 τὸ μετέπειτα νεοελληνικὸ χριστιανικὸ κίνημα. Ἀλλὰ ὁ π. Εὐσέβιος πού ἔζησε γιὰ ἓνα διάστημα στὴ «Σχολὴ Μακράκη» ἀντελήφθη ἔγκαιρα ὅτι παρὰ τὶς ἀγαθὲς προθέσεις τῆς Σχολῆς Μακράκη, ἡ μεθοδολογία διείσδυσης στὶς ψυχὲς τοῦ λαοῦ δὲν ἦταν ἡ ἐνδεδειγμένη. Καὶ συνειδητοποίησε ὅτι ὁ ἄπλοὺς λαός, ἀδιαφώτιστος ὡς πρὸς τὴν οὐσία τῆς πίστεως θὰ ἦταν πάντοτε εὐάλωτος στοὺς πειρασμούς. Γι' αὐτὸ καὶ ἀρχισε μιὰ -πρωτοφανή- γιὰ τὰ δεδομέ-

να τῆς ἐποχῆς- προσπάθεια διαφωτισμοῦ τοῦ λαοῦ στὰ οὐσιώδη τῆς πίστεως. Μὲ περιοδεῖες, κηρύγματα, λειτουργίες σὲ ὅλη τὴν τότε Ἑλλάδα ἀλλὰ καὶ μέχρι τὴν Σμύρνη καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη ἔφερεν τὸ μήνυμα τῆς ἀληθινῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Ἡ δράση του μάλιστα ἐκτιμῆθηκε τότε ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο πού τὸν ὄρισε γενικὸ τοῦ Ἔθνους Ἱεροκήρυκα.

Ἡ ἵδρυση τῆς Ἀδελφότητος «ΖΩΗ» ὑπῆρξε τεράστιας σημασίας ἀφετηρία, γιὰ τὸν εὐαγγελισμό τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀπὸ τὸ 1907 ὁ π. Εὐσέβιος σχηματίζοντας τὸν μικρὸ πυρήνα τῆς Ἀδελφότητος ἄρχισε νὰ ἀναλύσεται εἰς τὴν πνευματικὴ θεμελίωση αὐτῆς, διότι τὴν ἠθέλε ὄχι μόνο κέντρο κηρύγματος ἀλλὰ πρὸ παντός ζωῆς ἀφιερωμένης. Σταθμὸ στὰ χριστιανικὰ ἔντυπα θὰ ἀποτελέσουν πρῶτον ἡ ἐκδοση τοῦ περιοδικοῦ «ΖΩΗ» ἔπειτα τὸ ἀνεπανάληπτο διβλίο «Ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου» καθὼς καὶ σειρὲς ψυχοφέλμων διβλίων Χριστιανοκεντρικοῦ χαρακτήρα. Καὶ ὅλα αὐτὰ ὅταν στὴν Εὐρώπη ἡ Ἄρνηση κατακοῦσε Πανεπιστήμια, ἐφημερίδες καὶ συγγραφεῖς προσπαθώντας νὰ περιθωριοποιήσῃ τὴν Πίστη. Καὶ ὁ ὕλισμός, στὴ θεωρία κατ' ἀρχὰς καὶ στὴν πράξη κατόπιν μετατρέπεται σὲ κοσμοθεωρία καὶ τὸ θέαμα ἀνθρώπων πού ἔπαιρναν στὰ σοβαρὰ τὴ χριστιανικὴ πίστη προκαλοῦσε στοὺς ἀρνητὲς μειδιάματα! Καὶ ὅμως οἱ τελευταῖοι ἀντιστέκονταν στὴν Ἄρνηση τῆς ἐποχῆς τους.

Μετὰ τὴν ἵδρυση τῆς Ἀδελφότητος ἀκολούθησε σειρά ἐθνικῶν γεγονότων καθοριστικῆς σημασίας, ὅπως οἱ Βαλκανικοὶ Πόλεμοι, ὁ Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, ἡ Μικρασιατικὴ Ἐκστρατεία καὶ ἡ Καταστροφή μὲ τὸ τεράστιο προσφυγικὸ πρόβλημα, πού ἄλλαξε τὴν πληθυσμιακὴ διαστρωμάτωση τῆς χώρας καὶ δημιούργησε νέες συνθήκες γιὰ τοὺς πνευματικοὺς ἀγωνιστὲς. Παρουσιάσθηκαν τότε προπαγάνδες καὶ αἰρέσεις πού μεταφτυεῦθησαν ἀπὸ τὴ Δύση.

Καὶ ἔφεραν τότε τὸ νεαρὸ ἀκόμη Χριστιανικὸ κίνημα μπροστὰ σὲ νέα καθήκοντα. Ἦταν ἀκόμη καὶ τὰ ἐπακόλουθα τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπανάστασης πού εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐπικρατήσῃ ὁ κομμουνισμὸς ὡς κοσμοθεωρία σὲ ὠρισμένες τάξεις Λαοῦ. Ὅπως καὶ πράγματι κατέστη. Διότι κοσμοθεωρία τοῦ κομμουνισμοῦ ὑπῆρξε ὁ ὕλισμός, ὁ διαλεκτικὸς ὕλισμός. Ὅμως ὁ διαλεκτικὸς ὕλισμός εἶναι ὕλισμός καὶ ἡ μεταφυσικὴ του εἶναι ὕλιστικὴ, ἀθεϊστικὴ. Δὲν ὑπάρχει στὸν κομμουνισμό χωρὸς γιὰ Πίστη σὲ Ἀνώτατο Δημιουργό, σὲ ψυχὴ, σὲ πνεῦμα σὲ πνευματικὸ κόσμο.

Ἔτσι ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας, τοῦ 1930 ἓνα μεγάλο φορτίο εὐθύνης γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως ἔπεφε στοὺς ἄμους μιᾶς δρακὸς φωτισμένων ἐπιστημόνων πού ἔπρεπε πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις νὰ διακηρύξουν ὅτι ὕλισμός καὶ χριστιανισμός εἶναι ὅ,τι ἀντίθετο καὶ ἀσυμβίβαστο μπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθεῖ. Καὶ δικαίωθηκαν αὐτοὶ οἱ πρωτοπόροι, αὐτοὶ οἱ ἀνιδιοτελεῖς σκαπανεῖς τοῦ Πνεύματος ἐξήντα χρόνια ἀργότερα ὅταν κατέρρευσαν τὰ κομμουνιστικὰ καθεστώτα.

Στὸ μικρὸ μας ὁδοιπορικὸ ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε μιὰ ἀκόμη καθοριστικὴ συνάντηση πού ἐπρόκειτο νὰ δρομολογήσῃ τὶς μετέπειτα ἐξελίξεις στὸ νεοελληνικὸ χριστιανικὸ κίνημα.

Ὁ δικηγόρος τῶν Ἀθηνῶν Σπύρος Παμπούκης, μὲ τὸν ὁποῖο συνεργαζόταν ἐπαγγελματικὰ ὁ τότε ὑφηγητὴς τῆς Νομικῆς Ἀλέξανδρος Τσιριντάνης, θὰ καλέσῃ τὸν Τσιριντάνη νὰ παρακολουθήσουν τὸ κήρυγμα τοῦ πατρὸς Σεραφεῖμ στὴ Μητρόπολη. Ἐκεῖ τὰ δύο μεγάλα πνεύματα τῆς ἐποχῆς συναντήθηκαν. Καὶ ἡ μεγάλη συνάντηση θὰ γίνῃ ἀπαρχὴ μιᾶς ἐπεῖς συνοδοιπορίας ἢ ὁποῖα θὰ ἐνταθεῖ μὲ τὴν ἵδρυση τῆς Χ.Ε.Ε.

Καί ὁ πατήρ Σεραφεῖμ θά ἐξέλθει τῆς παρεμβολῆς καί θά κάνει τήν υπέρβαση, νά συνοδοιπορήσει πλέον στόν «ἀγώνα τόν καλόν» καί μέ πρόσωπο ὑψηλῆς μέν πνευματικῆς στάθμης ἀλλά διαφορετικῆς προελεύσεως καί κουλτούρας. Θά γίνονιν κοινές συνεργτιμήσεις τῆς ἐπικρατοῦσης καταστάσεως καί θά ληφθοῦν σωτήριες ἀποφάσεις γιά τή μετέπειτα συνεργασία.

Καθοριστική στήν πορεία τῆς Ἐνώσεως ἦταν ἡ στενή συνεργασία τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου της μέ τόν Προϊστάμενο τῆς Ἀδελφότητος π. Σεραφεῖμ, τόν ταλαντούχο θεολόγο Ἀλέξανδρο Γκιάλα, πού βοηθός τους ἦταν ὁ νεαρός φοιτητής Θεολογίας Ἡλίας Μαστρογιαννόπουλος. Ἔτσι διαμορφώθηκε μιὰ κοινή πορεία, σέ ἕνα κίνημα πνευματικό, οὐσιωδῶς συνδεδεμένο μέ τήν χριστιανική πίστη καί κοσμοθεωρία. Ἐνα εἰρηνικό κίνημα πού ἀναλάμβανε ἕνα σκληρό ἀγώνα κατά τοῦ ὕλισμου, τῆς ἀρνήσεως καί τῆς ἀπιστίας, ὥστε νά φανεῖ ἡ ἀλήθεια, ἡ σῶζουσα ἀλήθεια μεταξύ τῶν διανοουμένων τῆς πατρίδος καί τοῦ ἀγνοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Καί μπορούμε σήμερα ἀδιστακτικῶς νά πούμε ὅτι μέ τήν ἴδρυσή της ἡ Χ.Ε.Ε. ἐκτός τῆς ἀνυπολογίστου προσφορᾶς της στήν Ἑλληνική κοινωνία προετίμασε πνευματικά τὰ μέλη καί τοὺς φίλους της γιά νά ἀντιμετωπίσουν καί τήν περιπέτεια πού ἀνέμενε τὸ λαό μας, μέ τόν πόλεμο τοῦ '40 καί τήν ἐπακολουθήσασα τριπλή κατοχή.

Τὴν 1^η Ἰανουαρίου 1938 ἡ Χ.Ε.Ε. ἀποκτοῦσε ἕνα ἀποτελεσματικό πνευματικό μέσο στὰ χέρια της. Τὸ περιοδικὸ «ΑΚΤΙΝΕΣ». Δὲν ἦταν ἀπλῶς ἕνα καινούργιο πνευματικὸ περιοδικὸ ἀλλὰ ἦταν τὸ βαρὺ πυροβολικὸ γιά νά σπάσει τὰ τεῖχη τῆς ἀρνήσεως, πού περιέζωναν τὸ λαὸ καί γιά νά διεισδύσει στόν ἐπιστημονικὸ κόσμο. (Παρόμοιο ἐπίσης ἔργο πραγματοποιοῦσε ἀπὸ ἐτῶν καί τὸ περιοδικὸ «ΖΩΗ» στίς λαϊκῆς τάξεις καί στόν εὐρύτερο κοινωνικὸ χῶρο

μέ διαφορετικῆ, φυσικὰ ὕλη). Οἱ «Ἀκτίνες» θά ξεκινήσουν μέ 2.000 φύλλα γιά νά φθάσουν σέ μιὰ δεκαετία τὰ 40.000 φύλλα, ἀριθμὸς πού ἀποτελοῦσε ρεκόρ λόγω τῆς ἐξειδικεύσεως τῶν θεμάτων. Στόχος τῶν «Ἀκτίνων» ἦταν ἡ ἐνημέρωση τῶν ἀναγνωστῶν τους καί κατ' ἐπέκταση ἡ διαμόρφωση τῆς κοινῆς γνώμης τῆς πατρίδος μας γιά τὴ θέση τῆς υπεύθυνης πλέον ἐπιστήμης πάνω στὰ μεγάλα μεταφυσικὰ προβλήματα καί τὸν σεβασμὸ της πρὸς τὴν πίστη. Δεκάδες οἱ ἀρθρογράφοι πού ἐπεξεργάσθηκαν θέματα, ἐπιστημονικά, φιλοσοφικά, κοινωνικά, ὡς καί θέματα γραμμάτων καί τεχνῶν. Ἦταν ἕνα ἐντυπο μάχης στήν πάλιν τῶν ιδεῶν. Δὲν ἀποσκοποῦσε νά ἀποτελέσει φύλλο πνευματικῆς οἰκοδομῆς μέ τὴν συνήθη ἀντίληψη ἢ γιά νά καλλιεργήσει θεολογικῆς σπουδῆς. Σέ ἕνα πράγμα ἀποσκοποῦσε: στὸ νά διαλύσει προκαταλήψεις, πού ἀποτελοῦσαν ἐμπόδια στήν προσέγγιση τοῦ μορφωμένου ἀνθρώπου καί ἰδίως τοῦ νέου πρὸς τὴν πίστη.

Γι' αὐτὸ ἡ Χ.Ε.Ε. ὀργάνωσε ἡμερίδες μηνιαία βραδυνὰ -ὄπου παρουσιαζόταν κάθε νέο τεῦχος τῶν «Ἀκτίνων». Ὄργάνωσε ἀκόμη μηνιαίες Θεῖες Λειτουργίες μόνο γιά ἐπιστήμονες. Ἐπίσης ἡ Χ.Ε.Ε. προέβαινε περιοδικῶς σέ εἰδικῆς ἐκδόσεις τῶν «Ἀκτίνων» ὅπως π.χ. τὸ πανηγυρικὸ τεῦχος τοῦ Πάσχα 1943. Καί μιὰ λεπτομέρεια. Ἀρθρογράφοι τῶν «Ἀκτίνων» δὲν ἦσαν μόνο μέλη τῆς Χ.Ε.Ε. ἀλλὰ καί ἐπιστήμονες ἀναγνωρισμένου κύρους πού ἀποδέχονταν τὴν «γραμμῆ», τίς θέσεις τῶν Ἀκτίνων. Κορυφαῖος βέβαια ἀρθρογράφος ὑπῆρξε ὁ καθηγητῆς Ἀλέξανδρος Τοιριντάνης μέ τὸ ψευδώνυμο Π. Μελίτης. Ὑπῆρξαν δὲ ὀρισμένα του ἄρθρα, τόσον καθοριστικά πού συζητήθηκαν πολὺ καί ἔχουν διαχρονικὴ ἰσχὺ ὅπως π.χ. τὸ «Ἡ ἄρνησις πού φεύγει», τὸ «Χριστιανισμὸς καί Ἐπιστήμη», τὸ «Γιά μιὰ καινούργια Ἑλλάδα», «Κατηγορῶ τοὺς Χριστιανούς», τὸ «Γιά ν' ἀνοίξει ὁ δρόμος» καί δεκάδες ἄλλα...

Μπορεῖ ἐδῶ νά λεχθεῖ ὅτι ἡ λογοκοκρ-

σία της 4^{ης} Αυγούστου άφησε τὸ περιοδικὸ νὰ κυκλοφορήσει, ἀλλὰ μετὰ τὴν κατοχὴ καὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Ζαχαριάδη ἀπὸ τὸ Νταχάου (Μάιος 1945) ἄρχισαν οἱ ἐπιθέσεις τῶν ἐρυθρῶν κονδυλοφόρων μέσω τοῦ «Ριζοσπάστη» καὶ ἰδίως μέσω τῆς ΚΟΜΕΠ τῆς Κομμουνιστικῆς Ἐπιθεώρησης γιὰ νὰ ἀπαντήσῃ ὁ Τσιριντάνης μ' ἐκεῖνο τὸ θαρραλέο ἄρθρο «Ἕνα ξεκαθάρισμα» γιὰ τὶς σχέσεις Χριστιανισμοῦ καὶ Κομμουνισμοῦ, ὅπου δήλωνε ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Πίστη δὲν ἔχει καμία ἀνάμειξη στοὺς πολιτικοὺς ἀγῶνες τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ τῶν πολιτικῶν του ἀντιπάλων. Καὶ οὔτε εἶχε ποτέ!

Σταθμὸς στὴν Ἱστορία τῆς Χ.Ε.Ε. ὑπῆρξε ἡ κατὰ τὸ 1946 κυκλοφορήσασα «ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ» τῆς, ποὺ συνοδεύτηκε ἀπὸ τὴν Δήλωση 200 καὶ πλέον ἐπιστημόνων. Δήλωση ποὺ τὸ 1947 συνυπέγραψαν καὶ 40 Εὐρωπαῖοι καὶ Ἀμερικανοὶ σοφοί.

Ἡ «Διακήρυξη» διαφώτιζε κάθε Ἕλληνα γιὰ τὸ «τί θὰ πεῖ ἀληθινὴ ἐπιστήμη καὶ τέχνη ἀληθινὴ καὶ πὼς εἶναι ἀσύστατος κάθε ἰσχυρισμὸς ὅτι ἡ Ἐπιστήμη εἶναι ἀντίθετη πρὸς τὴ Χριστιανικὴ ἀλήθεια καὶ ἠθική. Ἡ «Δήλωση» ἔλεγε πὼς τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς χώρας μας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ὀρθὴν καὶ ἀκλόνητον θεμελίωσιν τῆς ζωῆς τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου μὲ τὴν ὁποία καὶ μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἀληθινὸς πολιτισμὸς. Καὶ ἡ θεμελίωσις αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἐὰν ὁ ἀνθρώπος δὲν χρησιμοποιήσῃ τὸν θησαυρὸ τῶν ἀξιῶν τὰς ὁποίας προσφέρει ὁ Χριστιανισμὸς, ἡ Χριστιανικὴ πίστις καὶ ἡ Χριστιανικὴ ἠθική.

Ἄλλὰ ὅση διάκρισις καὶ ἐὰν χρησιμοποιήσουμε δὲν μπορούμε νὰ ἀποσιωπήσουμε τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπῆρξε μεγάλη δωρεὰ γιὰ τὴ Χ.Ε.Ε. τὸ ὅτι ἀξιώθηκε νὰ λάβῃ τὸ Φῶς ποὺ δὲν τὸ ἔκρυψε ὑπὸ τὸ Μόδιον. Δίδαξε τὴν ἀνάγκη τῆς προσευχῆς, τὴν ἀξία τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας μας, τὴν ἀνάγκη τῆς κοινωνικῆς προσφορᾶς, τὴν συμπα-

ράστασις στοὺς φυλακισμένους, στοὺς ἀσθενεῖς, καὶ στοὺς ἐν ἀνάγκη θλίβει ἀδελφούς. Στάθηκε στὸ πλευρὸ τοῦ Ἑλληνα στρατιώτη στοὺς ἀγῶνες τοῦ Ἔθνους. Συμπαραστάθηκε στὴν κοινωνικὴ προσφορὰ τῆς Ἐκκλησίας. Στάθηκε κοντὰ στοὺς Φοιτητὲς καὶ τοὺς Μαθητὲς ἐκχωρώντας στελέχη τῆς ὡς Κατηχητὲς, Ὁμαδάρχες, Κυκλάρχες ὡς στελέχη στὶς κατασκηνώσεις καὶ προσέφερε σὲ πολλοὺς ἄλλους τομεῖς τοῦ Χριστιανικοῦ Ἔργου. Ἡ Χ.Ε.Ε. δημιούργησε ἕνα τεράστιο ἔργο μὲ μεγάλο κύρος καὶ ἐπιρροὴ στὴν Ἑλληνικὴ Κοινωνία. Ἐπέδειξε μιὰ δράση πολυακτινικὴ, καρποφόρο ποὺ δὲν διαφημίσθηκε ποτέ.

Καὶ κατὰ ἀκόμη. Ἡ Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἐπιστημόνων πρέπει νὰ διακατέχεται ἀπὸ τὴν ἐν Κυρίῳ καύχησιν ὅτι ἐπὶ ἐβδόμηνα χρόνια ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς ἀνεδείχθησαν ἀμύπητες μορφὲς ποὺ ὑπηρετήσαν καὶ ὑπηρετοῦν τὴν Ἐκκλησία, τὴν Ἐπιστήμη καὶ τὴν Κοινωνία. Καὶ πολλὰ μέλη τῆς ἀπὸ τὴν Θριαμβεύουσα Ἐκκλησία θὰ προσεύχονται νὰ συνεχίσει τὴν καρποφόρο προσπάθειά τῆς.

Ἄς εὐχηθοῦμε ὅλοι νὰ συνεχίσει ἡ Χ.Ε.Ε. τὸ καρποφόρο ἔργο τῆς ἐνισχυόμενῃ συνεχῶς ἀπὸ νέους ἀνθρώπους. Μὲ περισσότερη ἐξωστρέφεια σύμφωνα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῶν καιρῶν, γιὰτὶ νέα προβλήματα δημιουργοῦνται μὲ τὴν παγκοσμιοποίηση ποὺ ἀρχίσαμε νὰ βιώνουμε, ἡ ὁποία δημιουργεῖ ἤδη παρακματικὰ καὶ ἐκφυλιστικὰ φαινόμενα στὴν Ἑλληνικὴ Κοινωνία. Εἶναι χρέος τῆς Χ.Ε.Ε. νὰ ἀνεγείρῃ ἀναχώματα στὴν πλημμυρίδα ποὺ ἔρχεται.

Ἄς εὐχαριστήσουμε τὸν Κύριο γιὰ τὰ 70 χρόνια ποὺ τῆς χάρισε καὶ ἄς εὐχηθοῦμε νὰ εἶναι ὁ Κύριός μας, ὁ ὁδηγὸς καὶ ἐμπνευστὴς σ' ἕνα νέο ξεκίνημα τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων μὲ τοὺς πνευματικούς καρποὺς ποὺ χρειάζεται ἡ ἐποχὴ ποὺ ζοῦμε.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΧ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ἐπιστήμη καὶ τὸ ἔργο τῆς νοσηλευτικῆς διακονίας μὲ τὰ πολλαπλά σχήματα τῆς προσφορᾶς τῆς εἶναι ἀδύνατο νὰ παρουσιασθοῦν σ' ὅλο τὸ πνευματικὸ μεγαλεῖο καὶ τὸ ἱεραποστολικὸ δυναμικὸ τους μέσα στὰ ὄρια τῆς παρούσας εἰσήγησης. Ὅχι μόνο λόγῳ οἰκονομίας χρόνου, ἀλλὰ καὶ λόγῳ περιορισμένης ἐμβέλειας τῆς ὀμιλήτριας ἀφενὸς καὶ ἀφετέρου ἐπειδὴ ὑπάρχουν πολλές ἀνεξερευνήτες ἀκόμη διαστάσεις τοῦ ἐν λόγῳ ὑψηλοῦ ἔργου.

Στὴν ἐτοιμασία τῆς εἰσήγησης αὐτῆς πρόβλημα ἀπετέλεσε ὄχι τόσο τὸ τί πρέπει νὰ λεχθεῖ, ὅσο τὸ τί δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραλειφθεῖ.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ

Δὲν θὰ γίνει ἀναφορὰ στὴν προχριστιανικὴ ἱστορία τῆς Νοσηλευτικῆς ποὺ ἀρχίζει ἄτυπα στὸν πλανήτη μας ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῆς σωματικῆς ἀσθένειας, ὅταν εἰσεχώρησε ἡ πνευματικὴ ἀσθένεια τῆς ψυχῆς, ἡ ἁμαρτία.

Ἡ Νοσηλευτικὴ ἐμφανίζεται καὶ ἐξελίσσεται κατὰ τὴν *χριστιανικὴ ἐποχὴ*. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς μὲ τὴ διδασκαλία Του περὶ ἀγάπης ἀνοιξε πρῶτος τὸ δρόμο γιὰ ἔργα ἀγάπης καὶ κοινοτικῆς προσφορᾶς, ὅπως π.χ. τὰ παρούσιασαν ἡ Φοῖβη, ἡ Φαβιόλα καὶ ἡ ἀγία Ἀναστασία

ἢ φαρμακολύτρια ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὰ τραύματα τῶν Μαρτύρων στὶς φυλακές.

Κατὰ τὴ *Βυζαντινὴ περίοδο* οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὄχι μόνο κηρύττουν τὴν ἀγάπη ἀλλὰ καὶ περιποιῶνται οἱ ἴδιοι ἀρρώστους, ὅπως ὁ Μ. Βασίλειος κ. ἄ. Ἐπίσης νοσηλεύουν ἀρρώστους διακόνισσες, μοναχοί, βασίλισσες καὶ αὐτοκράτειρες.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀναφέρεται μέρος τοῦ μεγαλειώδους ἰάμβου ποὺ ἀπευθύνει ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης πρὸς τοὺς μοναχοὺς - νοσοκόμους τοῦ νοσοκομείου τῆς μονῆς του:

*«Τὸ χρῆμα θεῖον, ἀσθενῶν βάρη φέρειν!
τούτου λαχῶν πύκτευσον, ὦ μοι τέκνον,
θερμῶς, προθύμως, ἐκτελεῖν σου τὸν
δρόμον.»*

.....
*Οὕτως ὑπηρετοῦντι μισθός σοι μέγας
φῶς ἀπρόσιτον, οὐρανῶν εὐκλῆρία»!*

Ἡ ἀγία Φιλοθέη ἡ Ἀθηναία κατὰ τὴν *Τουρκοκρατία*, συνεχίζοντας τὴ Βυζαντινὴ παράδοση τῆς ἀσκησης τῆς νοσηλευτικῆς ἀπὸ μοναχὲς καὶ μοναχοὺς, περιέλαβε στὴ μονὴ τῆς καὶ νοσοκομεῖο, ὅπου ἡ ἴδια πρωτοστατοῦσε στὴ νοσηλεία τῶν ἀρρώστων.

Ἡ καινὴ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης ἤδη ἐτέθη ὡς ἀκρογωνιαίος λίθος στὰ θεμέλια τῆς Νοσηλευτικῆς. Χρειαζόταν ὅμως καὶ ἡ *ἐπισημονικὴ θεμελίωση καὶ ἀνάπτυξή* τῆς γιὰ

* Εἰσήγηση στὴ διημερίδα τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσης Ἐπιστημόνων τὴν 24 - 11 - 07 κατὰ τὸν ἑορτασμὸ τῶν 70 χρόνων ἀπὸ τὴν ἰδρυσή της.

την ασφαλέστερη και άρτιότερη ανακούφιση και θεραπεία τών άρρώστων, σέ συνεργασία με τίς άλλες έπιστήμες ύγείας. Σ' αυτό συνέβαλε ή Florence Nightingale έμπνεόμενη από την πίστη στον Χριστό, με ύψηλή στάθμη μόρφωσης και με θαυμαστό ψυχικό σθένος. Έκπαιδεύθηκε και υπηρέτησε ως νοσηλεύτρια κατά τον Κριμαϊκό πόλεμο του 1854 και τέλος ίδρυσε την πρώτη στον κόσμο Νοσηλευτική Σχολή στο Λονδίνο (1868), θεμελιώνοντας τó σύγχρονο σύστημα έπιστημονικής εκπαίδευσης τών νοσηλευτών.

Η Έλληνική Νοσηλευτική μετά την άπελευθέρωση προβάλλει ως όρόσημο την πρώτη οργανωμένη Σχολή Άδελφών Νοσοκόμων του «ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΥ», ίδρυθείσα το 1875².

Στή συνέχεια ιδρύθηκαν και άλλες νοσηλευτικές σχολές έντός και εκτός νοσοκομείων, οί όποιες άργότερα μεταφέρθηκαν στα Τ.Ε.Ι. όποτε άρχισαν νά σπουδάζουν τή Νοσηλευτική και άρρενες νέοι.

Σημαντικό σταθμό, το 1980, άπετέλεσε ή έναρξη λειτουργίας του Τμήματος Νοσηλευτικής στο Πανεπιστήμιο Άθηνών, στο όποιο σήμερα λειτουργοῦν προπτυχιακό, μεταπτυχιακό και διδακτορικό πρόγραμμα με πολλούς άποφοίτους και αξιόλογες έπιστημονικές έρευνες - διατριβές και συγγραφές πρós διεύρυνση τών άρχών, τών ρόλων και τών έστιών έμφασης τής Νοσηλευτικής.

ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.

Τό 1932 ήταν προϊστάμενος τής Άδελφότητος «ΖΩΗ» ό άείμνηστος π. Σεραφείμ, ό όποιος διεδέχθη τόν ιδρυτήν αυτής μααριστό λευίτη π. Ευσέβιο Ματθόπουλο. Ό π. Σεραφείμ ήταν ήγετική μορφή με διορατικό και οργανωτικό πνεύμα.

Με τή βοήθεια και τών άλλων συνεργατών του δημιουργήθηκαν διάφοροι τομείς τού χριστιανικού έργου.

Ό άείμνηστος Βασίλειος Άντωνίου, ιατρός και μέλος τής Άδελφότητος ό όποιος εργάσθηκε σέ διάφορα νοσοκομεία και τελευταία στον Εύαγγελισμό και τόν Έρυθρό Σταυρό, αισθανόταν πολύ την έλλειψη τής συνειδητής χριστιανής Άδελφής. Ό δέ π. Σεραφείμ συνήθιζε τó θράδυ νά τόν περιμένει όταν επέστρεφε από τó νοσοκομείο και κάποια μέρα τού εΐπε ό Βασίλειος Άντωνίου τά έξής: «Πρέπει κάτι νά γίνει και στον τομέα αυτόν. Δεν είναι νοητό, τόσα κηρύγματα, τόση έντατική σπορά, νά μñ εμφανίξει και κοινωνικούς καρπούς. Πρέπει και στα νοσηλευτικά Ίδρύματα τó «νεοελληνικό χριστιανικό κίνημα» νά δώσει τó παρόν του».

Όταν τó άκουσε αυτό ό π. Σεραφείμ, όπως μās τó περιέγραψε ό ιατρός, έμεινε σκεπτικός, όπως συνήθιζε νά κάμνει όταν αντιμετώπιζε μεγάλα προβλήματα, έμβάθυνε και μετά από λίγο με μάτια πού έλαμπαν άπήντησε: «Και βεβαίως πρέπει νά γίνει αυτό. Δεν μπορεί τó χριστιανικό έργο νά μείνει άμέτοχο σέ μιá κοινωνικότατη και σπουδαιότατη εργασία, όπως ή νοσηλευτική».

Αυτή ήταν ή πρώτη σκέψη πού οδήγησε στή σύλληψη τού μεγάλου σχεδίου.

Κατόπιν έπισταμένης μελέτης και πολλής προσευχής, στην άρχή έστάλη νά εργασθει τó έργο τής αδελφής, τó θέρος τού 1940, ή πρώτη αδελφή στο νοσοκομείο τού Ε.Ε.Σ. Και ή δοκιμή επέτυχε. Η κήρυξη τού Έλληνοϊταλικού πολέμου και ή έμνευσαμένη εργασία τών έθελοντριών αδελφών τής «ΕΥΣΕΒΕΙΑΣ» και τών άλλων χριστιανικών νεανίδων μέσα στα στρατιωτικά νοσοκομεία έπεισε τόν άείμνηστο π. Σεραφείμ για τή διεύρυνση τού έργου. Τό 1943 έστάλη ή πρώτη ομάδα από τέσσε-

ρες αδελφές στη Σχολή του Ε.Ε.Σ. Ἀργότερα τὸν ἴδιο χρόνο ἐστάλη καὶ δεύτερη ὁμάδα ἀπὸ ὀκτῶ ἀδελφές. Ἐκτοτε ἄρχισαν νὰ ἀποστέλλονται εὐσεβεῖς νέες ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ στὴν Κρατικὴ Σχολὴ Ἐπισκεπτριῶν, στὴ Σχολὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, στὴ Βούλα, στὸ Ἰπλοζράτειο κ. ἄ.

Τόσο αὐξήθηκε ὁ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν ἀδελφῶν ὅποτε ἔπρεπε ὁ τομέας αὐτὸς νὰ πάρει συγκεκριμένη Σωματειακὴ νομικὴ ὑπόσταση. Ἔτσι τὸ 1948 ὁ ἀείμνηστος π. Σεραφεῖμ, ὁ ἀείμνηστος Βασίλειος Ἀντωνίου καὶ οἱ πρῶτες Ἀδελφές ἀπεφάσισαν καὶ ἵδρυσαν τὴν «ΑΓΙΑ ΕΥΝΙΚΗ», κοινοβιακὴ Ἀδελφότητα ἀγάμων ἀφιερωμένων στὸν Χριστὸ νοσηλευτριῶν, μὲ σκοπὸ τὴν ὀλόφυχη διακονία τους σὲ ἔργα ἀγάπης καὶ κοινῆς ὠφελείας, κυρίως στὴν περίθαλψη ἀσθενῶν καὶ στὴν προαγωγή τους στὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴ.

Γιὰ τὴν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ θεωρήθηκε ἀπαραίτητη ἡ ἀριστη βασικὴ καὶ μεταβατικὴ καὶ διὰ βίου ἐπιστημονικὴ καὶ κλινικὴ κατάρτιση τῶν μελῶν. Προκειμένου νὰ ἐπιτελέσουν ἀποτελεσματικότερα τὴν εὐσυνείδητη διακονία τῶν ἀρρώστων ἀδελφῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀδελφῶν μας, ὡς ἀγία προσφορὰ ἀγάπης καὶ ἀφοσίωσης στὸν ἴδιο τὸν Κύριο.

Νοσηλεύτριες τῆς «ΑΓΙΑΣ ΕΥΝΙΚΗΣ» μὲ τὴν εὐλογία τῶν πνευματικῶν πατέρων ἔλαβαν κρατικὲς ὑποτροφίες καὶ ἐκπαιδευτικὲς ἀδειες καὶ φοίτησαν σὲ Πανεπιστήμια τοῦ Ἐξωτερικοῦ. Ἐκπύνησαν διατριβὲς καὶ ἔρευνες μὲ νοσηλευτικὰ θέματα, ἔλαβαν διδακτορικὰ διπλώματα, συνέγραψαν νοσηλευτικὰ βιβλία, ἀπετέλεσαν ἰδρυτικὰ μέλη τοῦ Τμήματος Νοσηλευτικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἔφθασαν νὰ γίνουν τακτικὲς καθηγήτριες τῆς Νοσηλευτικῆς στὸ Πανεπιστήμιο. Κάθε ἔμπνευση καὶ ὄραμα καὶ ἔργο, τὰ χαρίσμα-

τα καὶ τὰ προσόντα, οἱ γνώσεις, ὁ χρόνος, ὁ κόπος, ὅλα στὴ διάθεση τοῦ συνανθρώπου, ὅλα γιὰ τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ! Ὅπως λέει καὶ ὁ ὕμνος τοῦ μακαριστοῦ πατρὸς Εὐσεβίου Ματθόπουλου, ἰδρυτοῦ καὶ πρώτου προϋισταμένου τῆς Ἀδελφότητος «ΖΩΗ».

Παράλληλη ἐπίδιωξη, ὁ ἀτομικὸς ἀγῶνας γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἀρετῶν καὶ τρόπων ἀξιοπρεποῦς συμπεριφορᾶς πρὸς νοσηλευομένους, γιαιτρούς, συνεργάτες, ἐπισκέπτες ἀσθενῶν κ. ἄ., ἡ εὐσυνείδητη ἄσκηση τῆς νοσηλευτικῆς φροντίδας, ὁ ἐν Χριστῷ προσωπικὸς ἐξαγιασμὸς καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ συνδέσμου τῆς «θεοποιοῦ ἀγάπης» μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἀδελφότητος.

Στὴν ἀρχή, γιὰ τὴν ὀργάνωση καὶ ἀνάπτυξη τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἐπιστρατεύθηκαν πολλὰ πρόσωπα ὅπως ὡς πρῶτος πνευματικὸς ὁ μακαριστὸς πατὴρ Πολύκαρπος Ἀνδρώνης, κατόπιν ὁ μακαριστὸς π. Σπυρίδων Μπιλάλης καὶ ἄλλοι πνευματικοὶ πατέρες τῆς Ἀδελφότητος «ΖΩΗ» καὶ ὠρισμένα μέλη τῆς γυναικείας Ἀδελφότητος «ΕΥΣΕΒΕΙΑ». Αὐτοὶ συνέβαλαν στὴ συνεχῆ πνευματικὴ καθοδήγηση καὶ καλλιέργεια καθὼς καὶ στὴ λύση τῶν ἀναφυομένων ἐκπαιδευτικῶν, κλινικῶν καὶ προσωπικῶν προβλημάτων. Ὅπως ἰδιαιτέρως ὁ ἱατρὸς Βασίλειος Ἀντωνίου δὲν ἐφείδετο χρόνου καὶ κόπου γιὰ νὰ παρακολουθεῖ, νὰ συμπαρίσταται, νὰ νουθετεῖ, νὰ ἐνθαρρύνει, νὰ ἐμπνέει κάθε ἀδελφῆ προσωπικὰ καὶ ὅλο το σῶμα τῆς Ἀδελφότητος.

Ἡ ΝΟΣΗΛΕΥΤΡΙΑ ΚΑΙ Ο ΑΡΡΩΣΤΟΣ

Ἐτονίσθη ἤδη ὁ μορφωτικὸς καὶ πνευματικὸς ἐξοπλισμὸς τῆς χριστιανῆς νοσηλεύτριας ποῦ θὰ συνεχίσει νὰ ἀνανεῶνεται, ἐμπλουτίζεται καὶ τελειοποιεῖται μέχρι τέλους τῆς ζωῆς της. Καὶ τὸ ὄραμα; ὁ στίβος γιὰ «τὸν ἀγῶνα τὸν καλόν»; Τὸ

όλοκληρωτικό δόσιμο στην ιερή διακονία της ἐν Χριστῷ νοσηλεύουσας ἀγάπης, ἡ σεμνή καὶ πρόθυμη νοσηλεία τῶν ἀσθενῶν μέσα στο νοσοκομεῖο, στὸν τόπο ὅπου συγκεντρώνεται ὁ ἀνθρώπινος πόνος, στο πανδοχεῖο τῆς παραβολῆς τοῦ «Καλοῦ Σαμαρείτου», ἐκεῖ ὅπου δίνεται ἡ μάχη κατὰ τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου γιὰ νὰ κερδηθεῖ ἡ υγεία καὶ ἡ ζωὴ τῶν ἀσθενῶν.

Γιὰ τὴν ἄσκηση τῆς ὀλοκληρωμένης νοσηλευτικῆς ὡς κατευθυντήριοι φωτοδεῖκτες ἐτέθησαν ἀπαρχῆς καὶ συνεχίζουν νὰ λειτουργοῦν οἱ παρακάτω ἀρχές:

– Μελέτη καὶ ἐφαρμογὴ τῆς σύγχρονης κάθε φορὰ ἐπιστημονικῆς νοσηλευτικῆς βάσει τῶν ἰσχυουσῶν θεωριῶν, τῶν ἐρευνητικῶν κλινικῶν συμπερασιμάτων καὶ προτάσεων, καὶ τῶν ἀρχῶν τεκμηρίωσης τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἐφαρμοζόμενης φροντίδας τοῦ ἀρρώστου.

– Ὀλικὴ θεώρηση καὶ προσέγγιση τοῦ ἀρρώστου ὡς μοναδικῆς καὶ ἀνεπανάληπτης βιοψυχοκοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ὄντοτητας, ὡς θεόπλαστου προσώπου μὲ ἀθάνατη ψυχὴ καὶ αἰώνιο προορισμό.

– Φροντίδα τοῦ συνανθρώπου ὑγιοῦς ἢ ἀρρώστου ἢ ἀναπήρου μὲ χριστιανικὴ ἀγάπη, ἀπόλυτο σεβασμό, ὑψηλὴ ἀντίληψη τοῦ καθήκοντος καὶ βαθειὰ συναίσθηση εὐθύνης, μὲ πλήρη ἀποδοχὴ χωρὶς ὄρους καὶ διακρίσεις ἡλικίας, φύλου, χρώματος, μορφωτικοῦ ἐπιπέδου, οἰκονομικῆς κατάστασης, κοινωνικῆς θέσεως καὶ χρησιμότητος, θρησκείας, ἐθνικότητας καὶ πολιτικῶν πεποιθήσεων³. Αὐτὸ τὸ εὖρος καὶ διαμέτρημα τῆς ἀμέριστης φροντίδας τοῦ κάθε ἀνθρώπου ἀποτελεῖ τὴ μοναδικὴ συμβολὴ τῆς ὅλης νοσηλευτικῆς στο σύγχρονο κόσμο.

Η ΝΟΣΗΛΕΥΤΡΙΑ ΩΣ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΟΣ

Ἡ ζωντανὴ καὶ εὐεργετικὴ παρουσία

τῆς νοδηλεύτριας ἀνευρίσκεται ὄχι μόνο μέσα στὰ νοσοκομεῖα, ἀλλὰ καὶ σὲ κέντρα υγείας, σταθμοὺς πρώτων βοηθειῶν, σχολεῖα, κατασκηνώσεις. Σὲ σεισμούς, πλημμύρες, μαζικὲς καταστροφές, στὴν εἰρήνη καὶ στὸν πόλεμο. Ἀκόμη συμμετέχει σὲ ὄργανα ἀνάπτυξης πολιτικῆς τῆς υγείας, ἐκπονεῖ ἐπιστημονικὲς ἐρευνες, συμμετέχει σὲ ἐθνικὰ καὶ διεθνῆ νοσηλευτικὰ συνέδρια, συγγράφει, ἐργάζεται ὡς ἀκαδημαϊκὸς δάσκαλος, ὅταν διαθέτει τὰ ἀπαραίτητα προσόντα: πανεπιστημιακοὺς τίτλους κ.λ.π. Ὅπου ὑπηρετεῖ δίνει τὴ μαρτυρία τοῦ Χριστοῦ.

Παραλείποντας τὴν περιγραφή τῶν ἀνωτέρω, φθάνομε στὸ καιρὸ ἐρώτημα: Ποιὰ σχέση ἔχει τὸ ἱεραποστολικὸ ἔργο μὲ τὴ νοσηλεία τῶν ἀρρώστων; Ποιὲς ἐκδηλώσεις ἔχει τὸ ἔργο τῆς νοσηλεύτριας ὡς ἱεραποστόλου;

Πρώτη καὶ κύρια ἡ ἐπιστημονικὰ καὶ τεχνολογικὰ σωστὴ φροντίδα τοῦ ἀρρώστου μὲ θυσιαστικὴ ἀγάπη ἢ ὁποῖα «τὴν πεπικρασμένην ψυχὴν γλυκαίνει, τὴν τεταπεινωμένην ἀναθάλλει»⁴. Μὲ ἀγάπη καὶ σεβασμὸ στὴν ἰδιαιτερότητα τοῦ χαρακτήρα του, μὲ ἀμεση καὶ πλήρη ἀνταπόκριση στὶς ἀτομικὲς του ἀνάγκες, στὸν πόνο καὶ στὴν ἀγωνία του. Ἡ φροντίδα τοῦ ἀρρώστου ὡς διακονία, ὡς λειτουργημα, μὲ τὴ συνείδηση καὶ τὸ φρόνημα ὅτι αὐτὴ ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς διακονίας τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς πάσχοντες ἀσθενεῖς ἀδελφούς Του, ἀλλὰ καὶ διακονία πρὸς τὸν ἴδιο τὸν Χριστὸ στο πρόσωπο τῶν ἀδελφῶν Του κατὰ τὸν λόγον Του: «Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε» (Ματθ. κε' 40). Τὸν χριστοκεντρικὸ χαρακτήρα τῆς νοσηλευτικῆς φροντίδας τῶν ἀσθενῶν τονίζει ἰδιαιτέρως ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος: «Ἐως ἐστὶ καιρὸς, Χριστὸν ἐπισκευώμεθα, Χριστὸν θεραπεύ-

σωμεν, Χριστὸν θρέψωμεν, Χριστὸν ἐνδύσωμεν...»⁵.

Αὐτὴ ἡ φροντίδα καὶ χωρὶς λόγια συγκινεῖ τοὺς ἀδιαφόρους ἢ καὶ ἀπίστους ἀλλὰ καλοπροαιρέτους ἀρρώστους καὶ τοὺς προβληματίζει πνευματικά, ὡς τὸ πιὸ εὐγλωττο κήρυγμα. Τὴν ἀλήθεια αὐτὴ ἐκφράζει ἐπιγραμματικὰ ὁ πατερικὸς λόγος: «Κρεῖσσον ἔργον ἄφωνον ἀπράκτου λόγου»⁶.

Ἐξάλλου, ἡ πίστη καὶ ἡ εὐσέβεια, ἡ σεμνὴ ἐμφάνιση, ἡ ὑπομονὴ στίς ἰδιοπρεπίες τῶν ἀρρώστων, ἡ εὐγενικὴ, σοβαρὴ, ἀξιοπρεπὴς καὶ ἀφιλοκερδὴς συμπεριφορὰ τῆς (μὴ ἀποδοχῆ φιλοδωρημάτων), καὶ ἡ ὀλοπρόθυμη ἐξυπηρετικότητά πρὸς ἀρρώστους, γιατρούς, ἐπισκέπτες καὶ συνεργάτες, ἐνεργοῦν ὡς φῶς Χριστοῦ ποὺ λάμπει ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων. Καὶ οἱ πιὸ ψυχροὶ καὶ ἀδιάφοροι, ἐγγράμματοι ἢ ὀλίγων γραμμάτων, θαυμάζουν καὶ ἐρευνοῦν τὴ συνέπεια τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ζωῆς καὶ συμπεριφορᾶς τῆς νοσηλεύτριας καὶ ζητοῦν νὰ ἀκούσουν καὶ νὰ διαβάσουν γιὰ τὴν ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου, ἐνῶ πολλοὶ ὀδηγοῦνται σὲ μιὰ χριστιανικὴ θεώρηση καὶ ἀναθεώρηση τῆς ὅλης πορείας τῆς ζωῆς τους.

Ξεκινῶντας γιὰ τὸ ἔργο τῆς ἡ ἀδελφῆ τῆς «ΕΥΝΙΚΗΣ» κάθε πρωτὴ ἢ μεσημέρι ἢ νύκτα, προσεύχεται θερμὰ πρὸς τὸν Κύριο νὰ τελεσιουργήσει ὁ ἴδιος τὸ μυστήριό τῆς μεταστροφῆς, τῆς μετάνοιας καὶ τῆς πνευματικῆς ἀναγέννησης στὸν κάθε ἄρρωστο.

Ἡ πνευματικὴ εὐαισθητοποίηση τῶν ἀσθενῶν μὲ τὴ προσφορὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ καταλλήλων χριστιανικῶν βιβλίων καὶ περιοδικῶν, καθὼς καὶ ἡ συστηματικὴ συνεργασία νοσηλεύτριας καὶ Θερέως τοῦ νοσοκομείου πολλὰς φορὰς ἐπιτυγχάνει τὴν προσέγγιση πρὸς τὰ μυστήρια τῶν περισσοτέρων, καθὼς καὶ τὸν ἐκ-

κλησιασμὸ ὅσων μποροῦν.

Βεβαίως ἔγιναν καὶ λάθη καὶ παραλείψεις. Διέφυγαν τῆς προσοχῆς καὶ πολλὰς εὐκαιρίας. Ἄλλὰ ἐπεχειρεῖτο ἐγκαίρῃ ἐπισημάνση καὶ διόρθωση αὐτῶν, ὅπου ἦταν ἐφικτὴ καὶ μελλοντικὴ πρόληψή τους.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἱεραποστολικῶν προσπαθειῶν ἡ νοσηλεύτρια μιλά γιὰ τὸν Χριστὸ καὶ γιὰ τὴν ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου. Μιλά μὲ ἐνθουσιασμὸ καὶ θάρρος τῆς ὁμολογίας στίς διδόμενες εὐκαιρίες, ἀλλὰ μὲ σοφία καὶ διάκριση. Μαζὶ μὲ τὸν παρηγορητικὸ καὶ ἐνθαρρυντικὸ λόγο ὑπενθυμίζει τὴν προσευχὴ καὶ τὴν χάρη τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ εἰρηνεύουν τὴν ψυχὴ, ἐνισχύουν τὴν πίστη καὶ ἐπιταχύνουν τὴν θεραπεία καὶ ἀνάρρωση, ὅπως ἀποδεικνύουν κλινικὲς μελέτες. Μὲ ὅλους τοὺς τρόπους τῆς νοσηλευτικῆς τῆς διακονίας ποὺ ἀναφέρθηκαν δείχνει στὸν ἀσθενῆ τὸν παντοδύναμο ἰατρό, τὸν Χριστό, καὶ τὸ οὐράνιο καὶ θεῖο ἰατρεῖο, τὴν Ἐκκλησία.

Παράλληλα μὲ τὸ νοσηλευτικὸ ἔργο, ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς ἀδελφῶν τῆς «ΕΥΝΙΚΗΣ» παρακολούθησε φροντιστήρια κατηχητῶν καὶ κυκλαρχῶν. Ἄνω τῶν 30 ἀδελφῶν εἶχαν Κατηχητικὰ στὰ προάστεια τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλες ἔκαμαν καὶ συνεχίζουν Κύκλους Ἁγίας Γραφῆς.

ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ

Σύγχρονα ζητήματα ποὺ ἀπασχολοῦν τὶς νοσηλευτικὲς ἐρευνες εἶναι:

– Πῶς μπορεῖ νὰ ἐπιδράσει ἡ φροντίδα τῆς νοσηλεύουσας ἀγάπης στὴν ταχύτερη θεραπεία καὶ ἀνάρρωση, στὴν συντομότερη ἐξοδὸ ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο καὶ ἀποδέσμευση τῶν κλινῶν γιὰ ἐπόμενα περιστατικὰ καὶ ἐλάττωση τοῦ κόστους νοσηλείας.

– Πῶς μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ διατήρηση τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς τιμῆς πρὸς τὴν μοναδικότητα τοῦ προσώπου τοῦ ἀρρώ-

στου παρὰ τὴ χρήση τῆς προηγμένης νοσοκομειακῆς τεχνολογίας κατὰ τὴ νοσηλεία του.

— Πῶς οἱ νοσηλευτικὲς εἰδικεύσεις δὲν θὰ κερματίζουν τὸν ὅλο ἄνθρωπο - ἄρρωστο ἀλλὰ θὰ τὸν φροντίζουν ὡς βιοψυχοκοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ ὄντοτητα^{7, 8}.

Ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν περάτωση τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας τῆς ἡ χριστιανὴ νοσηλεύτρια δὲν διακόπτει τὴν ἄσκηση τῆς ἱερῆς διακονίας τῆς νοσηλευτικῆς. Συνεχίζει, ὅσο τῆς εἶναι δυνατόν, νὰ διαθέτει τὶς γνώσεις, τὴν πείρα, τὴν τέχνη, τὸν κόπο τῆς ἀγάπης τῆς καὶ γίνεται εὐχρηστικὴ καὶ εὐδιάκονη σὲ ἄρρώστους καὶ ἡλικιωμένους, ὅπως π.χ. στὸ Νοσοκομεῖο Ὑδρας, στὴν Ἑστία Χριστιανικῆς Ἀγάπης τῆς Ἀδελφότητος «ΖΩΗ» καὶ ἄλλοῦ.

Ἐθελοντικὰ καὶ ἀφειδώλευτα νοσηλεύει *πρωτίστως συμβουλευτικὰ*, παρηγορεῖ ἑρμηνεύει τὶς ἰατρικὲς ὁδηγίες καὶ τὰ φάρμακα σὲ ὅσους δίδονται. Ὅμιλεῖ, ἐρευνᾷ καὶ γράφει γιὰ νοσηλευτικὰ καὶ πνευματικὰ θέματα. Ἔτσι βοηθεῖ στὸν καταρτισμὸ καὶ τὸν πνευματικὸ προσανατολισμὸ τῶν νεωτέρων νοσηλευτῶν καὶ νοσηλευτριῶν. Ἡ ἀγάπη τῆς ἀντλουμένη ἀπὸ τὸν Χριστὸν ἐκφράζεται καθημερινὰ ὡς «πόθος ἀκόρεστος εἰς ἀγαθοποιῖαν»⁹. Καὶ γεμίζει ἡ ψυχὴ ἀπὸ βαθεῖα ἱκανοποίησι καὶ ἀληθινὴ χαρὰ.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ κοινωνία μας γίνεται ὀλοένα καὶ πιὸ μηχανιστικὴ, ὑλι-

στικὴ καὶ ἀπρόσωπη, καὶ δὲν ἐμφανίζονται πολλοὶ νοσηλευτὲς με χριστιανικὰ ἰδεώδη καὶ ὀράματα με *κλήση* καὶ *κλίση* γιὰ ἔργα χριστιανικῆς ἀγάπης, ἐμεῖς συνεχίζομε τὴν ἀγωνιστικὴ τακτικὴ. Δὲν γράφομε τὸν ἐπίλογο. Πιστεύομε καὶ ἐλπίζομε ὅτι ὁ Θεὸς θὰ ἐμφανίσει καὶ πάλι νέες γενιὲς χριστιανῶν νέων ποὺ θὰ νοσηλεύουν τοὺς ἄρρώστους - τὶς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ - με στοργὴ καὶ αὐταπάρνηση, με ἱεραποστολικὸ ζῆλο πρὸς δόξαν Του.

Εὐχηθῆτε!

Δρ. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΡΑΓΙΑ

Ὁμ. Καθηγήτρια Νοσηλευτικῆς
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ:

1. Θεοδώρου Στουδίτου: Ἰαμβὸς ΙΖ' Εἰς τὸν Νοσοκόμον PG 99, 1785D.
2. Λανάρα Β.: *Τὰ ἐκατὸ χρόνια τῆς Σχολῆς Ἀδελφῶν Νοσοκόμων τοῦ «ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΥ» 1875 - 1975*, Ἀθήνα, 1978: 13 - 66. Βραβεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
3. Ραγιᾶ Α.: *Βασικὴ Νοσηλευτικὴ - Θεωρητικὲς καὶ Δεοντολογικὲς Ἀρχές*. 6^η ἐκδ. Ἀθήνα 2005: 42, 132, 235.
4. Ἰωάννου Χρυσοστόμου: PG60, 776.
5. Γρηγορίου Θεολόγου: PG35, 909BC.
6. Γρηγορίου Θεολόγου: PG35, 649B.
7. Styles M.: *On Nursing - Toward a New Endowment*. St. Louis, Mosby Co, 1982: 93.
8. Ραγιᾶ Α.: *Νοσηλευτικὴ Ψυχικῆς Ὑγείας - Ψυχιατρικὴ Νοσηλευτικὴ*. 6^η ἐκδ. Ἀθήνα 2007: 69, 457, 458.
9. Κλήμεντος Ρώμης: Πρὸς Κορινθίους Α' 2. 2 ΒΕΠΕΣ 1.

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΕ ΚΡΙΣΗ

ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΑ ΑΔΙΕΞΟΔΑ ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΙΝΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

ΜΕΡΟΣ Β΄

Περνώντας πλέον στο δεύτερο μέρος του προβληματισμού μας πάνω στα αδιέξοδα του σημερινού σχολείου, θα στρέψουμε έφεξής την προσοχή μας σε κάποια από τα θέματα που συζητήθηκαν δια μακρῶν και με ιδιαίτερη ένταση κατά το παρελθόν σχολικό έτος, με άφορμή τα νέα διδακτικά έγχειρίδια. Στην κριτική μας προς τα νέα διδακτικά έγχειρίδια πρέπει να είμαστε προσεκτικοί και νηφάλιοι, πολλῶ δὲ μάλλον δεδομένου ότι κάθε κριτική καταδικάζεται από πολλούς εκ τῶν προτέρων ως φανατισμός ξένος πρὸς τὴν ἐπιστήμη - ἂν και δὲν γνωρίζουμε κανένα φανατισμό τόσο ξένο πρὸς τὴν ἐπιστήμη, ὅσο τὸ νὰ καταδικάζεις εκ τῶν προτέρων τὴν ἀντίθετη ἄποψη, πρὶν αὐτὴ προλάβει καλὰ - καλὰ νὰ ἀκουσθεῖ.

Ποιὰ ἱστορία μαθαίνουν τὰ παιδιά μας;

Μολονότι στὸ ἐπίκεντρο τῶν συζητήσεων βρέθηκε τὸ διδακτικὸ ἐγχειρίδιο τῆς Ἱστορίας τῆς ΣΤ΄ Δημοτικῆς, μαζὶ μὲ πλείστες ὅσες προεκτάσεις καὶ εὐλογους προβληματισμούς γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορία ποὺ διδάσκονται τὰ παιδιά μας στὰ σχολεῖα, δὲν πρέπει νὰ ἀγνοοῦμε ὅτι ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι παρὰ μέρος μόνον τῶν ἐνστάσεων ποὺ διατυπώθηκαν μὲ ἄφορμὴ τὰ νέα διδακτικά ἐγχειρίδια. Στὸ προηγούμενο, πρώτο μέρος τοῦ ἄρθρου, τονίσαμε μὲ ἔμφαση ὅτι, ὅταν τὰ σχολεῖα δὲν εἶναι σήμερα ἔτσι ὅπως θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι, ὅταν οἱ καθηγητὲς δὲν εἶναι ἔτσι ὅπως θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι, ὅταν οἱ μαθητὲς δὲν εἶναι ἔτσι ὅπως θὰ ἔπρεπε νὰ

εἶναι, μοιάζει ἄστοχο νὰ περιορίζουμε τὰ προβλήματα τῆς ἐκπαίδευσης στὸ ὅτι τὰ βιβλία δὲν εἶναι ἔτσι ὅπως θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι. Καὶ τὰ προβλήματα τῶν βιβλίων τῆς ἱστορίας δὲν εἶναι, μὲ τὴ σειρά τους, παρὰ μέρος μόνον αὐτοῦ τοῦ οὕτως ἢ ἄλλως μερικῶν προβλήματος μέσα στὸν κυκεῶνα τῶν προβλημάτων τῆς ἐκπαίδευσης σήμερα.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ λοιπὸν τὰ νέα διδακτικά ἐγχειρίδια, δὲν θὰ εἶναι ὑπερβολὴ νὰ πει κανεὶς ὅτι ἤδη κάποιες ἀπὸ τὶς προδιαγραφὲς πρὸς τὶς ὁποῖες ὤφειλαν νὰ συμμορφωθοῦν ἦσαν τοῦλάχιστον ἀμφιλεγόμενες. Θὰ φέρουμε ἓνα παράδειγμα: Ὑπῆρχε μία ρητὴ προδιαγραφὴ τὴν ὁποία ὤφειλαν νὰ ἐφαρμόσουν οἱ συγγραφικὲς ὁμάδες ποὺ εἶχαν ἀναλάβει τὴν ἐκπόνηση τῶν νέων διδακτικῶν ἐγχειριδίων γιὰ τὸ μάθημα τῶν Κειμένων Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας: τὰ νέα βιβλία ἔπρεπε νὰ μὴν περιλαμβάνουν οὔτε ἓνα ἀπὸ τὰ κείμενα ποὺ περιλάμβαναν τὰ παλαιά. Μέλος συγγραφικῆς ὁμάδας διαβεβαίωσε ὅτι χρειάστηκε νὰ καταβάλουν ἀγῶνα, γιὰ νὰ διατηρήσουν κάποια, ἐλάχιστα κείμενα, τὰ ὁποῖα φρονούσαν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἀφαιρεθοῦν. Καὶ εὐλόγως τίθεται τὸ ἐρώτημα: Τὸ γεγονός, γιὰ παράδειγμα, ὅτι μὲ τὸ παλαιὸ σχολικὸ βιβλίο οἱ μαθητὲς τῆς Α΄ Γυμνασίου διδάσκονταν τὶς πρώτες στροφὲς τοῦ *Ὕμνου εἰς τὴν Ἐλευθερίαν* τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ εἶναι λόγος νὰ ἀποκλείεται εκ τῶν προτέρων τὸ συγκεκριμένο κείμενο ἀπὸ τὸ νέο ἐγχειρίδιο - ὅπου καὶ πράγματι δὲν ὑπάρχει; Μία τέτοια προδιαγραφὴ δὲν εἶναι, τοῦλάχισ-

στον, ἀμφιλεγόμενη;

Μία ἄλλη προδιαγραφή, τώρα, πού ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν φαίνεται νὰ ἔχει τίποτε τὸ μεμπτό, ἀλλὰ ἡ ἐφαρμογή της σὲ κάποια μαθήματα ἔχει ὀδυνηρὲς συνέπειες, εἶναι ἡ ρητὴ ἐντολὴ γιὰ εὐσύννοπτα ἐγχειρίδια, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ ὑπερέβαιναν τὶς ἑκατὸν πενήντα σελίδες. Πῶς ὅμως νὰ ἐφαρμοσθεῖ αὐτὸ τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας; Πῶς νὰ παρουσιάσουμε τὰ ἴδια γεγονότα πού παρουσιάζαμε στὰ παλαιὰ βιβλία, ἐμπλουτίζοντάς τα μὲ ἀρκετὲς σελίδες μὲ πηγές, σύμφωνα μὲ μία καθ' ὅλα σωστὴ λογικὴ πού δίδει ἔμφαση στὴν προσέγγιση τῶν πηγῶν, ἐμπλουτίζοντάς τα ἐπίσης καὶ μὲ ἀκόμη περισσότερες εἰκόνες ὡς πρόσθετο ἐποπτικὸ ὕλικό, ἀλλὰ περιορίζοντας τὶς σελίδες τοῦ σχολικοῦ βιβλίου στὸ ἥμισυ; Κατ' ἀνάγκη, οἱ περικοπὲς θὰ γίνουν στὴν ἐρμηνεία τῶν γεγονότων καὶ στὴ λογικὴ σύνδεση μεταξὺ τους, πού καθιστᾶ προφανὲς πῶς τὸ ἓνα γεγονὸς προκαλεῖ τὸ ἄλλο ἐν ὀλίγοις, οἱ περικοπὲς θὰ γίνουν στὸ «ἀναγκαιότατον», κατὰ τὸν Πολύβιο¹, κομμάτι τῆς ἱστορίας, στὸ κομμάτι πού μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κατανοήσουμε τὴν ἱστορία. Εἶναι αὐταπάτη νὰ πιστεύουμε ὅτι θὰ κάνουμε τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας πιὸ ἐλκυστικὸ καὶ πιὸ βατό, μειώνοντας τὸν ἀριθμὸ τῶν σελίδων τοῦ σχολικοῦ βιβλίου. Οἱ μαθητὲς ἔχουν τὴν αἴσθησις ὅτι αὐτὰ πού ἔχουν νὰ μάθουν στὴν ἱστορία εἶναι δύσκολα, γιατί εἶναι πολλὰ: στὴν πραγματικότητα, εἶναι ἀληθινὰ δύσκολα, ὄχι ὅμως γιατί εἶναι πολλά: εἶναι δύσκολα, γιατί εἶναι λίγα. Πῶς νὰ ἐντυπωθοῦν στὴ μνήμη σου πέντε ὀνόματα πού δὲν σημαίνουν γιὰ σένα ἀπολύτως τίποτα; Ἄν, τώρα, ἦσαν δοσμένα μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ σημαίνουν κάτι, θὰ μπορούσες νὰ μάθεις ὄχι μόνο πέντε, ἀλλὰ καὶ πολλὰ περισσότερα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὅταν διαμορφώνουμε τὰ διδακτικὰ ἐγχειρίδια τῆς ἱστορίας ἔτσι, ὥστε οἱ μαθητὲς νὰ ἔχουν νὰ μάθουν τὸ πολὺ μία σελίδα καθαρὸ κείμενο τῆς φορᾶ - ἀλλὰ μία σελίδα

μόνο στεγνὲς γνώσεις, χωρὶς τίποτε πού θὰ τοὺς ἐπιτρέπει νὰ τὶς κατανοήσουν, ὅταν διαμορφώνουμε λοιπὸν ἔτσι τὰ διδακτικὰ ἐγχειρίδια τῆς ἱστορίας, μπορούμε νὰ λέμε τὰ πάντα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι ἐνθαρρύνουμε τὴν ἀνάπτυξη τῆς κριτικῆς σκέψης καὶ πολεμᾶμε τὴν στεῖρα ἀπονημόνευση.

Ἀπὸ τὰ νέα διδακτικὰ ἐγχειρίδια, τὰ πυρὰ συγκέντρωσε, ὡς γνωστὸν, τὸ βιβλίον τῆς Ἱστορίας τῆς ΣΤ' Δημοτικοῦ, τὸ ὁποῖο τελικῶς ἀποσύρθηκε, μπροστὰ στὴν κατακραυγὴ πού ξεσήκωσε. Ὡστόσο, δὲν πρέπει νὰ παραλείψουμε νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἀνάλογα ἐπίμαχα σημεῖα ὑπάρχουν καὶ σὲ ἄλλα διδακτικὰ ἐγχειρίδια τῆς ἱστορίας, σὲ τέτοιο βαθμὸ μάλιστα, ὥστε ἡ ἐπικέντρωση στὸ συγκεκριμένο ἐγχειρίδιον νὰ μὴν μπορεῖ τελικὰ νὰ ἀποδοθεῖ παρὰ στοὺς ἐξῆς λόγους: Πρῶτον, στὴ χρονικὴ περίοδο πού καλύπτει τὸ συγκεκριμένο ἐγχειρίδιον, μιὰ περίοδο μὲ ἰδιαίτερη ἰδεολογικὴ φόρτιση καὶ, δεύτερον, στὸ γεγονὸς ὅτι πρόκειται γιὰ σχολικὸ βιβλίον μιᾶς τάξης στὴν ὁποία οἱ γονεῖς ἀκόμη «διαβάξουν» τὰ παιδιὰ τους, μὲ ἀποτέλεσμα τὰ ἐπίμαχα σημεῖα του νὰ γίνουν εὐκόλα εὐρύτερα γνωστὰ καὶ νὰ ξεσηκώσουν θύελλα ἀντιδράσεων (τῆ στιγμῆ πού σὲ ἄλλα διδακτικὰ ἐγχειρίδια ἀνάλογα «σκοτεινὰ» σημεῖα περνοῦν ἀπαράτηρα).

Εἶναι χρήσιμο νὰ θυμηθοῦμε μερικὰ ἀπὸ τὰ πιὸ ἐπίμαχα σημεῖα τοῦ συγκεκριμένου διδακτικοῦ ἐγχειριδίου, μὲ τὴ διευκρίνησις βεβαίως ὅτι ἡ ἀντίδρασις δὲν πυροδοτήθηκε μόνο ἀπὸ αὐτὰ πού γράφονται ἢ δὲν γράφονται στὸ βιβλίον, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὶς προεκτάσεις πού δόθηκαν στὴ σύζητησι πού ἀκολούθησε. Γιὰ παράδειγμα, στὸ βιβλίον δὲν ὑπάρχει καμμία ἀναφορὰ στὸ κρυφὸ σχολεῖο - ὡς ἐδῶ, τὸ κακὸ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι μικρὸ: στὴ σύζητησι ὅμως πού ἀκολούθησε, δόθηκε μιὰ ἀποστομωτικὴ ἐξήγησις γιὰ αὐτὴ τὴν παράλειψις: δὲν ὑπάρχει καμμία ἀναφορὰ στὸ κρυφὸ σχολεῖο, ἐξήγησαν, γιατί ἀπλουστάτα τέτοιο

πράγμα οὐδέποτε ὑπῆρξε - καὶ αὐτό, βεβαίως, ἔδωσε στὸ θέμα ἄλλες διαστάσεις. Μὲ αὐτὴ τὴ διευκρίνιση κατὰ νοῦν, δὲν δυσκολευόμαστε νὰ ἀνακαλέσουμε στὴ μνήμη μας μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐπίμαχα σημεῖα τοῦ συγκεκριμένου ἐγχειριδίου: Στὸ βιβλίον αὐτό, ὅπως συζητήθηκε διὰ μακρῶν στοὺς μῆνες ποὺ πέρασαν, δὲν γινόταν ἡ παραμικρὴ μνεία τοῦ Γρηγορίου Ε' καὶ τῆς μαρτυρικῆς του θυσίας: ἀποσιωπᾶτο πλήρως ἡ σφαγὴ τῶν Ποντίων δὲν ὑπῆρχε καμμία ἄλλη ἀναφορὰ στὴν πυρπόληση τῆς Σμύρνης κατὰ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ καὶ στὸ δρᾶμα τῶν προσφύγων πέραν τῆς προσεκτικὰ διατυπωμένης πρότασης: «Χιλιάδες Ἕλληνες συνωσιζόνται στὸ λιμάνι, προσπαθώντας νὰ μποῦν στὰ πλοῖα καὶ νὰ φύγουν γιὰ τὴν Ἑλλάδα» (σελ. 100) - θὰ ἀποφύγουμε τὸν πειρασμὸ νὰ σχολιάσουμε τὴ διατύπωση, ἂν καὶ συνεχίζοντας κάποιος στὴν ἴδια λογικὴ θὰ μπορούσε ἐνδεχομένως νὰ πεῖ, ἀκόμη καὶ μὲ φωτογραφικὰ τεκμήρια, ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους ἦλθαν πράγματι στὴν Ἑλλάδα... γιὰ κάμπινγκ γιὰ νὰ μείνουμε στὴ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ, δὲν λεγόταν τίποτε γιὰ τὴ θυσία τοῦ Χρυσοστόμου Σμύρνης: ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα σημαντικώτατα θέματα προσπερνῶνταν μὲ παράδοξη βιασύνη, ὅπως ἡ ἐξιστόρηση τοῦ Ἔπους τοῦ '40, ἡ ὁποία ἐξαντλεῖτο στὴν πρόταση: «Οἱ Ἕλληνες, τὸ 1940 - 1941, ἀπομακρύνουν τὰ ἰταλικά στρατεύματα ἀπὸ τὰ ἐλληνοαλβανικὰ σύνορα» (σελ. 109).

Βεβαίως, θὰ μπορούσε νὰ ἀντιτείνει κάποιος ὅτι ἓνα διδακτικὸ ἐγχειρίδιο ὑπακούει ἐκ τῶν πραγμάτων σὲ δεδομένους περιορισμούς ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔκταση, οἱ ὅποιοι δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἐξάντληση ὅλων τῶν θεμάτων οὔτε τὴν ἀναλυτικώτερη παρουσίαση τους. Ὅσοσο αὐτὴ ἡ δικαιολογία, ἡ ὁποία κατ' ἀρχὴν ἀνταποκρίνεται πλήρως στὴν πραγματικότητα, ἀποδυναμώνεται σημαντικὰ, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ στὸ

συγκεκριμένο διδακτικὸ ἐγχειρίδιο ἀφιερῶνταν ἀπὸ μία ὁλόκληρη σελίδα σὲ θέματα ὅπως τὰ ἀθηναϊκὰ καφενεῖα τὸν 19ο αἰῶνα (σελ. 84), τὸ αὐτοκίνητο στὴν Ἑλλάδα (σελ. 128), ἡ τηλεόραση στὴν Ἑλλάδα (σελ. 129) ἢ τὸ ποδόσφαιρο (σελ. 132).

Γιὰ νὰ δοῦμε τὴν κατεύθυνση πρὸς τὴν ὁποία κινούνται ὅλα αὐτά, νομίζουμε ὅτι ἀξίζει νὰ σταθοῦμε σὲ ἓνα μόνο παράδειγμα ἀπὸ τὰ τέσσερα «βιβλία ἐργασιῶν», ποὺ ἔχουν κυκλοφορήσει ἐπὶ τοῦ παρόντος ὡς «ἐναλλακτικὸ ἐκπαιδευτικὸ ὕλικό» γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς νεώτερης ἱστορίας τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, τὸ ὁποῖο μάλιστα ἔτυχε τῆς ἐγκρίσεως τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου. Τὰ βιβλία αὐτά ἔχουν ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸ «Κέντρο γιὰ τὴ Δημοκρατία καὶ τὴ Συμφιλίωση στὴ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη» (CDRSEE, Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe), μὲ ἐπίσημους χορηγούς τῆς ἐκδόσης τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, τὸν Ὄργανισμὸ τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν Ἀμερικῆς γιὰ τὴ Διεθνή Ἀνάπτυξη (USAID) κ.ἄ. Τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ τὰ καλαίσθητα ἐγχειρίδια, ἀφιερῶμένο στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία καὶ μὲ συγγραφεῖς τοὺς Χαλίλ Μπερκτάν καὶ Μπόγκνταν Μουργκέσκου, μέσα ἀπὸ προσεκτικὰ ἐπιλεγμένες πηγές (δὲν ξέρομε πῶς ἀλλιῶς νὰ τὸ ποῦμε), μᾶς ἐπιτρέπει, ὅπως διαβάσουμε στὴν Εἰσαγωγή, «νὰ ἀνατρέψουμε ἓνα στερεότυπο ἐξαιρετικὰ διαδεδομένο τόσο στὴ Δυτικὴ ὅσο καὶ στὴ ΝΑ χριστιανικὴ Εὐρώπη: αὐτὸ ποὺ ἀφορᾷ τὴν πολιτισμικὴ “καθυστέρηση” τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας»². Στὶς σελίδες 62 - 65 τῆς ἑλληνικῆς ἐκδόσης προσεγγίζεται ἡ πρακτικὴ τοῦ ντεβσιρμέ, δηλαδὴ τοῦ παιδομαζώματος. Τὸ παιδομάζωμα ὀρίζεται ὡς ἐξῆς: «Πρωτότυπη ὀθωμανικὴ πρακτικὴ γιὰ τὴ στρατολόγηση τῶν ἀνθρώπων ποὺ θὰ στελέχωναν ὑπηρεσίες τοῦ σουλτάνου, ἡ ὁποία ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν 14ο αἰῶνα. Ἐπρό-

κειτο για μιὰ κεντρικά οργανωμένη στρατολόγηση άγοριών από τις άγροτικές, μη μουσουλμανικές (δηλαδή χριστιανικές) οικόγένειες του όθωμανικού κράτους» (προσέξτε, ουδεμία αναφορά, νύξη έστω, ότι αυτή ή στρατολόγηση γινόταν διά της βίας) και, ακόμη χειρότερα, προστίθεται: «Ένα μεγάλο και συχνά τὸ κυρίαρχο μέρος τῆς όθωμανικῆς πολιτικοστρατιωτικῆς έλιτ προερχόταν από παιδομαζώματα, μία πρακτική πὸν εὐνοοῦσε, έπομένως, τὴν κοινωνική ανέλιξη!!!³ Ἡ ενότητα για τὸ ντεβσιρμές ολοκληρώνεται με μία πηγή για τὸν στρατολογημένο με τὴ μέθοδο αὐτὴ Λουτφῆ πασά και με μία αναφορά στὰ αξιώματα τὰ όποια κατέλαβε, πριν ανέλθει μέχρι και τὸ αξίωμα τοῦ μεγάλου βεζίρη, για νὰ κλείσει με τὴν έξῆς έρώτηση ἐπὶ τῆς πηγῆς: «Τί μᾶς δείχνει ἡ περίπτωση τοῦ Λουτφῆ σχετικὰ με τὴν όθωμανική κοινωνική κινητικότητα;»⁴.

“Όποιος Ἑλληνας τὰ διαβάξει αὐτά, δὲν μπορεῖ, νομίζουμε, παρὰ νὰ νιώσει νὰ ξεχειλίζει ἡ καρδιά του από ἓνα αἶσθημα βαθύτατης... εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς Τούρκους και τοὺς σουλτάνους, οἱ όποιοι, μέσα στην ἄπειρη μεγαλοψυχία τους, ἀξίωσαν τὸ ἔθνος μας ἐπὶ τέσσερις όλόκληρους αἰῶνες νὰ γνωρίσει μία τόσο χρηστή διοίκηση, και κυρίως νὰ ἀπολαύσει τὸ μοναδικὸ ιστορικὸ προνόμιο τοῦ παιδομαζώματος, τὸ όποιο ἐξασφάλιζε τὴ δυνατότητα κοινωνικῆς ἀνέλιξης ακόμη και στους ἀπορώτερους και ἀσημότερους τῶν Ἑλλήνων.

Κάτι πὸν ἀσφαλῶς μᾶς φέρνει σὲ ἀμηχανία εἶναι τὸ γεγονός ότι τέτοιες προσεγγίσεις, πὸν ἤχουν ἐξωφρενικές, ὑποστηρίζονται συχνὰ από γραπτές πηγές. Ἄλλὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ ποῦμε ἐδῶ κάτι πὸν κανονικά θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐντελῶς ἀτόνοητο για όποιον ἔχει ἀσχοληθεῖ, ἔστω και ἀκροθιγῶς, με τὴν ἐπιστήμη τῆς ιστορίας: Πρῶτον, ότι δὲν ὑπάρχει τίποτε πὸν δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ «ἀποδείξουμε» με μία ἐπιλεκτική χρήση τῶν πηγῶν πράγματι, με

μία ἐπιλεκτική χρήση τῶν πηγῶν θὰ μπορούσαμε νὰ βγάλουμε και τὸν Χίτλερ ἅγιο και τοὺς ἀποστόλους ἀθέους -ἀλλὰ βεβαίως κάτι τέτοιο δὲν θὰ ἦταν ιστορία. Δεύτερον, ότι χρειάζεται πολλή προσοχή στην ἀνάγνωση τῶν γραπτῶν πηγῶν, γιατί μιὰ γραπτὴ πηγή ποτὲ δὲν εἶναι μόνο αὐτὸ πὸν βρίσκουμε γραμμένο σὲ αὐτήν. Τὰ παρακάτω νομίζουμε ότι θὰ καταστήσουν ἀπολύτως σαφές τί ἐννοοῦμε με αὐτὸ.

Ἄν μᾶς παρουσίαζαν μιὰ γραπτὴ πηγή, ἓνα ἔγγραφο ὑπογεγραμμένο από ὀρθόδοξους ιεράρχες ἐπὶ Τουρκοκρατίας, στὸ όποιο οἱ ὑπογεγραμμένοι ιεράρχες ἐκθείαζαν τὴν όθωμανική διοίκηση, ἐξέφραζαν τὴν εὐγνωμοσύνη τους για τὰ προνόμια πὸν ἀπολάμβαναν και ἐξυμνοῦσαν τὴ μεγαλοψυχία τοῦ σουλτάνου, αὐτὸ δὲν θὰ ἀρκοῦσε νὰ μᾶς φέρει σὲ ἀμηχανία; Δὲν θὰ ἀποδείκνυε αὐτὴ ἡ πηγή ἓνα από τὰ ἐξῆς δύο, εἴτε, πρῶτον, ότι ἡ όθωμανική αυτοκρατορία δὲν ἦταν τελικά κάτι τὸ τόσο φοβερὸ και κακῶς τὴ δαιμονοποιοῦμε, εἴτε, δεύτερον, ότι ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος εὐνοήθηκε από τοὺς Τούρκους και συνεργάσθηκε με αὐτούς; Ἐ λοιπόν, ὄχι, ἡ ἐπίμαχη αὐτὴ γραπτὴ πηγή δὲν θὰ ἀποδείκνυε ἀφ' ἑαυτῆς τίποτε από τὰ παραπάνω. Ἐστω τὸ ἀκόλουθο παράδειγμα:

Τὸ 1821, ὅπως γνωρίζουμε, ἡ ἐπαναστατικὴ φλόγα δὲν περιορίσθηκε στην Πελοπόννησο. Ἡ σπύθα τῆς Ἐπανάστασης ἀναψε στὴ Μολδοβλαχία, στην Πελοπόννησο ἔγινε ἡ ἐκρηξη, και πολὺ γρήγορα τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου ὑψωναν τὸ λάβαρο τῆς Ἐπανάστασης, και ὁ ἐπαναστατικὸς πυρετὸς κυρίευε κάθε γωνιά τῆς ἑλληνικῆς γῆς, από τὴ Μακεδονία ὡς τὴν Κύπρο. Στην Κύπρο τὸν ρόλο τοῦ πρωταγωνιστῆ στὸν ξεσηκωμὸ ἀνέλαβε ἡ Ἐκκλησία, και μάλιστα ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἔθνομάρτυρας Κυπριανός. Στῆς 9 Ἰουλίου 1821, ὁ Τούρκος διοικητῆς τῆς Κύπρου Κιουτσούκ, διαγιγνώσκοντας τὸν πρωταγωνιστικὸ ρόλο τῆς Ἐκκλησίας, κά-

λεσε τὸν ἀρχιεπίσκοπο, τοὺς μητροπολίτες, τοὺς ἡγουμένους τῶν μονῶν, ὅλους τοὺς ἀνωτέρους κληρικούς καὶ τετρακόσιους περίπου προκρίτους, δῆθεν γιὰ νὰ τοὺς ἀνακοινώσει εὐχάριστα νέα. Πρόθεσή του βεβαίως ἦταν νὰ τοὺς φονεύσει καὶ νὰ ἀποκεφαλίσαι ἔτσι μὲ ἓνα κτύπημα τὴν ἐπανάσταση, παρότι εἶχε ὀρκισθεῖ ὅτι δὲν θὰ τοὺς ἔβλαπτε. Τελευταία στιγμή, ἓνας μετριοπαθῆς ἀγᾶς ὀνόματι Χουσεῖν Κιόρογλου ἀποκάλυψε στὸν Κυπριανὸ τὶς προθέσεις τοῦ Κιουτσούκ, τοῦ ὑπέδειξε νὰ μὴν πάει στὴν προγραμματισμένη συνάντησι καὶ τοῦ πρότεινε νὰ τὸν φυγαδεύσει στὸ ἐξωτερικό. Ἄλλὰ ὁ Κυπριανός, ἐπιδεικνύοντας ἀπίστευτο ψυχικὸ μεγαλεῖο, ἀρνήθηκε νὰ ἐγκαταλείψει τὸ ποίμνίον του, γνωρίζοντας ὅτι σὲ τέτοια περίπτωσι θὰ γίνονταν ἐκτεταμένες σφαγές, καὶ προτίμησε νὰ χυθεῖ τὸ δικό του αἷμα παρὰ τὸ αἷμα τοῦ λαοῦ. Τὰ λόγια τῆς αὐτοθυσίας τοῦ ἡρωϊκοῦ ἐθνομάρτυρα τὰ ἔκανε ἀθάνατα ἢ πένα τοῦ ἐθνικοῦ ποιητῆ τῆς Κύπρου Βασίλη Μιχαηλίδη:

«Δὲν φεύκω, Κκιόρ - ογλου, γιατί, ἂν φύω, ὁ φευκός μου

ἐν' νὰ γενῆ θανατικὸν εἰς τοὺς Ρωμιούς τοῦ τόπου.

Νὰ βάλω τὴν συρτοθηλιὰν εἰς τὸν λαϊκὸν τοῦ κόσμου;

Παρὰ τὸ γαῖμαν τοῦς πολλοὺς ἐν' κάλιον τοῦ πισκόπου»⁵.

Ἔτσι, ὁ Κυπριανὸς πῆγε στὴ συνάντησι. Οἱ Τούρκοι, ἐπιδεικνύοντας ἀπίστευτη βαρβαρότητα, σφαγίασαν ὅλους τοὺς προσκληθέντες κληρικούς καὶ προκρίτους καὶ τὸν ἐθνομάρτυρα ἀρχιεπίσκοπο. Ἄλλὰ, πρὶν τοὺς σφαγιάσουν, μετὰ ἀπὸ φρικτὰ βασανιστήρια, λέγεται ὅτι τοὺς ἔβαλαν νὰ ὑπογράψουν ἓνα ἔγγραφο, στὸ ὁποῖο... ἐκθείαζαν τὴν ὀθωμανικὴ διοίκησι, ἐξέφραζαν τὴν εὐγνωμοσύνη τους γιὰ τὰ προνόμια ποὺ ἀπολάμβαναν καὶ ἐξυμνοῦσαν τὴ μεγαλοψυχία τοῦ σουλτάνου... Ἴδου λοιπὸν ἡ γραπτὴ πηγὴ μας, αὐτὴ ἀκριβῶς γιὰ τὴν

ὁποία μιλήσαμε παραπάνω. Τί λοιπὸν; Ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία δὲν ἦταν τελικὰ κάτι τὸ τόσο φοβερὸ καὶ κακῶς τὴ δαιμονοποιούμε; ἢ μήπως ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ὀρθόδοξος κληρὸς εὐνοήθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ συνεργάσθηκε μὲ αὐτούς; Ἀσφαλῶς ὄχι, δὲν ἀποδεικνύει τίποτε ἀπὸ αὐτά. Νὰ λοιπὸν τί ἐννοοῦμε, ὅταν λέμε ὅτι μιὰ γραπτὴ πηγὴ ποτὲ δὲν εἶναι μόνον αὐτὸ ποὺ βρίζουμε γραμμένο σὲ αὐτὴν καὶ ὅτι πρέπει νὰ εἶμαστε πολὺ προσεκτικοὶ στὴν ἀνάγνωσι τῶν γραπτῶν πηγῶν.

Βεβαίως, γιὰ ὅλα ὅσα θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε γιὰ παραποίηση τῆς ιστορίας, θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει καὶ ἓνας ἀντίλογος: Μήπως δὲν εἶναι ἀναπόφευκτο νὰ ὑπάρχουν σὲ διδακτικὰ ἐγχειρίδια καὶ ἀβλεψίες καὶ παραλείψεις καὶ λάθη; Μήπως ὅσα ἀναφέραμε παραπάνω καὶ τὰ ἄλλα ποὺ συζητήθηκαν τὸν τελευταῖο καιρὸ εἶναι ἀπλῶς μεμονωμένες περιπτώσεις τέτοιων ἀβλεψιῶν, παραλείψεων ἢ, ἔστω, λαθῶν; Μήπως εἶμαστε ὑπερβολικὰ καὶ ἀδικαιολόγητα ἄτεγκτοι, ὅταν ἐξαντλοῦμε τὴν ἀυστηρότητά μας σὲ τέτοιες μεμονωμένες περιπτώσεις;

Αὐτὸ, ἀσφαλῶς, θὰ μπορούσε νὰ τὸ ὑποστηρίξει κάποιος, ἂν δὲν ἦταν ἐντελῶς φανερὸ ὅτι ἐδῶ δὲν ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ μεμονωμένες περιπτώσεις, ἀλλὰ μὲ μιὰ γενικὴ κατευθυντήρια ἀρχή, ποὺ προορίζεται νὰ διέπει στὸ ἐξῆς τὴ διδασκαλία τῆς ιστορίας, μιὰ ἀρχὴ ποὺ δὲν προωθείται πλέον ὑπογείως, ἀλλὰ διακηρύσσεται ἤδη ἀνοικτὰ ἀπὸ τοὺς ὑποστηρικτὲς τῆς: Ἡ ιστορία, μᾶς λένε, πρέπει νὰ διδάσκεται μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ μὴν καλλιεργεῖ τὸ μῖσος καὶ τὸν φανατισμὸ μετὰ τῶν λαῶν. Δέστε πόσο ὀλεθρο σκόρπισε ὁ ἐθνικισμὸς τῶν Γερμανῶν στὸν Δεύτερο Παγκόσμιον Πόλεμο. Σήμερα, σοφώτεροι χάριν στὴν πείρα τοῦ παρελθόντος, ἀγωνιζόμαστε νὰ οἰκοδομήσουμε μιὰ παγκόσμια κοινότητα ὅπου οἱ λαοὶ θὰ διαβιοῦν ἐν εἰρήνῃ, μέσα

σὲ πνεῦμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοκατανόησης. Προκειμένου ὅμως νὰ καταστεῖ αὐτὸ δυνατὸ, πρέπει νὰ ἀρχίσουμε ἀπὸ τὰ θεμέλια, ἀπὸ τὴν ἱστορία ποὺ διδάσκονται τὰ παιδιὰ μας στὰ σχολεῖα.

Τί θὰ ἀπαντήσουμε ἐμεῖς σὲ αὐτά; Ὅπωςδήποτε, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ δὲν ἔχουμε ἐνώπιόν μας μόνον μεμονωμένες «ἀστοχίες» στὰ νέα διδακτικὰ ἐγχειρίδια, ἀλλὰ ὅλες οἱ ἐπιμέρους «ἀστοχίες» ποὺ ἐπισημαίνουμε εἶναι συνέπεια τῆς πιστῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς τῆς γενικῆς κατευθυντήριας ἀρχῆς, ἡ ὁποία ἐπιπλέον διακηρύσσεται καὶ ἀνοιχτά, δὲν εἶναι σωστὸ καὶ ἐμεῖς νὰ ἐπιμένουμε στὶς ἐπιμέρους «ἀστοχίες», ἀφήνοντας στὸ ἀπυρόβλητο τὴ γενικὴ κατευθυντήρια ἀρχὴ ποὺ τὶς γεννᾷ. Ἀλλὰ τί θὰ μπορούσαμε ἄραγε νὰ ἀντιτείνουμε σὲ αὐτήν;

Κατὰ πρῶτον, καὶ ἤδη αὐτὸ εἶναι σημαντικώτατο ἀπ' ἐαυτοῦ, δὲν γνωρίζουμε πόσο νόμιμο εἶναι νὰ τίθεται ἡ ἱστορία στὴν ὑπηρεσία ὁποιασδήποτε ἄλλης ἀρχῆς πλὴν τῆς ἀλήθειας. Καὶ εἰλικρινὰ ἀπορούμε μὲ ὅλους ἐκείνους ποὺ ἀπὸ τὰ μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης καὶ τὸν τύπο κηρύσσουν τὴν ἐπιστημονικότητα τῆς ἱστορίας, καταδεχόμενοι τὴν ἴδια στιγμή νὰ πρυτανεύει στὴ σκέψη τους καὶ νὰ χρωματίζει τὰ γυαλιὰ μὲ τὰ ὁποῖα βλέπουν τὸ παρελθὸν ὁποιαδήποτε ἄλλη ἀρχὴ πλὴν αὐτῆς τῆς ὑπέρτησης τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας. Τί πῶς ἀντιεπιστημονικὸ ὑπάρχει ἀπὸ αὐτό; Ὅπως τὸ διετύπωσε ἐπιγραμματικὰ ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους ἀρχαίους "Ἕλληνες ἱστορικούς, κάποιος Τίμαιος, «μέγιστον ἀμάχημα περὶ τὴν ἱστορίαν εἶναι τὸ ψεῦδος»⁶. Καὶ ἐπιλέγουμε νὰ μνημονεύουμε ἐδῶ αὐτὸν τὸν Τίμαιο, παρὸς τὸ ἴδιο πράγμα ἔχουν περὶ ἀσφαλῶς καὶ πολλοὶ ἄλλοι, περισσότερο γνωστοί, διότι αὐτὸς ὁ Τίμαιος προσέθετε ἐν προκειμένῳ καὶ κάτι ἀκόμη, εὐστοχο ὅσο καὶ δηκτικὸ, παραινώντας ὅσους ἀποδεικνύσαν ὅτι ψεύδονταν γιὰ τὸ παρελθὸν νὰ ἀναζητήσουν ἄλλη ὀνομασία γιὰ τὰ συγ-

γράμματά τους, διότι αὐτὸ ποὺ κάνουν εἶναι ἴσως πολλὰ πράγματα, ἀλλὰ πάντως δὲν εἶναι ἱστορία!⁷ Στὴν ἱστορία ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀξία καθ' ἐαυτήν. Καὶ εἶναι πολὺ εὐστοχο καὶ ἐν προκειμένῳ αὐτὸ ποὺ γράφει ὁ Μέγας Βασίλειος: «*Τί γὰρ ἂν καὶ μείζον πάθοι κακὸν τις*», διερωτᾶται, δηλαδή, «Τί μεγαλύτερο κακὸ θὰ μπορούσε νὰ πάθει κάποιος», «*τὸ τιμωτάτων τῶν ὄντων ζημιωθείς τὴν ἀλήθειαν*», «ὅταν χάσει τὸ πολυτιμώτερο ἀπὸ τὰ πράγματα, τὴν ἀλήθεια»;⁸

Ὡστόσο, ἐδῶ τὸ δέλεαρ εἶναι μεγάλο: Μήπως, μὲ κάποιους μικροὺς συμβιβασμούς, θὰ μπορούσαμε νὰ κρατήσουμε μακριὰ τὴ φρίκη τοῦ πολέμου; «*Φεύγειν μὲν οὖν χρὴ πόλεμον ὅστις εὐφρονεῖ*», (ὁποῖος εἶναι λογικὸς πρέπει νὰ ἀποφεύγει τὸν πόλεμο), προτρέπει ὁ Εὐριπίδης⁹. Καὶ ἐπειδὴ μπορούμε ἐδῶ νὰ ἐπιτρέψουμε στὸν ἑαυτό μας σχεδὸν τὰ πάντα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ εἴμαστε ἀνειλικρινεῖς, ἄς εἴμαστε εἰλικρινεῖς καὶ σὲ τοῦτο: Ἄν ξέραμε ὅτι, θυσιάζοντας κομμάτι τῆς ἀλήθειας, θὰ μπορούσαμε νὰ κρατήσουμε μακριὰ τὴ φρίκη τοῦ πολέμου, θὰ μπαίναμε στὰ σίγουρα στὸν πειρασμὸ νὰ ποῦμε: Κάλιο νὰ θυσιάσουμε κομμάτι τῆς ἀλήθειας! "Ἄς μὴ μνημονεύουμε στὰ σχολικὰ βιβλία τὶς σφαγῆς τῶν Ποντίων, τὴν καταστροφὴ τῆς Σμύρνης καὶ τὰ ἐγκλήματα τῶν Τούρκων. Πόσο ὅμως ἰσχύει αὐτό, ὅτι δηλαδή συμβιβασόμενοι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο δοηθοῦμε στὴν οἰκοδόμησι ἐνὸς κλίματος εἰρήνης καὶ ἀμοιβαίας κατανόησης;

Κατὰ πρῶτον, δὲν μοιάζει λογικὸ νὰ πιστεύουμε ὅτι, ἀποσιωπώντας ἐγκλήματα τοῦ παρελθόντος, ἀποφεύγουμε τὴν ἐπανάληψή τους. Ὁ πλέον φιλειρηνικὸς λόγος στὸν κορυφαῖο ἱστορικὸ ὄλων τῶν ἐποχῶν, τὸν Θουκυδίδη, εἶναι τὸ περίφημο «*μνήσθητε τῶν ἐν τοῖς πολέμοις παραλόγων*»,¹⁰ δηλαδή, «*Θυμηθεῖτε τὰ παράλογα ποὺ συμβαίνουν στοὺς πολέμους*». Καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος, ἐξάλλου, γράφει αὐτὸ ποὺ ἤχεῖ

αυτονόητο, ότι δηλαδή είναι μέγα όφελος να μελετάμε αυτά που έγιναν στο παρελθόν. «μέγα γάρ όφελος ή επίσκεψις τών παρελθόντων πρός τό μή τοίς όμοίοις αύθις περιπεσείν»¹¹, για να μήν ξαναπέσουμε στα ίδια. Αυτό άλλωστε τό μαρτυρεί και ή ίδια ή ιστορία: Λέγεται ότι, όταν κάποτε κάποιος από τούς συνεργάτες του Χίτλερ εξέφρασε τις επιφυλάξεις του για τά έγκλήματα που διαπράττονταν από τούς ναζί, ό Χίτλερ τόν καθισούχασε, βεβαιώνοντάς τον ότι σέ λίγα χρόνια κανένας δέν θά θυμόταν τίποτα, και προσθέτοντας: «Ποιός θυμάται σήμερα τή σφαγή τών Άρμενίων;». Καταλαβαίνουμε άραγε τί σημαίνει αυτό; Η λήθη τών έγκλημάτων του παρελθόντος όχι μόνο δέν λειτουργεί άποτρεπτικά, αλλά άντιθέτως δίδει τό έλεύθερο για τήν έπανάληψή τους.

Και έπειδή ό Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος άποτελεί έναργές παράδειγμα, που χρησιμοποιείται κατά κόρον, για να δείξει που μπορεί να όδηγήσει ό έθνικισμός, είναι χρήσιμο να κάνουμε και έδω δύο παρατηρήσεις:

Κατά πρώτον, είναι αλήθεια ότι στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ή ανθρωπότητα γνώρισε άνείπωτη φρίκη εξαιτίας του έθνικισμού τών Γερμανών. Αύτη όμως είναι μόνον ή μισή αλήθεια: ύπάρχει και ή άλλη μισή, τήν όποία δέν επιτρέπεται να παραβλέπουμε: ότι ή ανθρωπότητα, βυθισμένη στή φρίκη του πολέμου εξαιτίας του έθνικισμού τών Γερμανών, σώθηκε άκριβώς χάριν στή φιλοπατρία τών Ρώσων, τών Άγγλων, τών Άμερικανών, τών Έλλήνων και όλων έν γενεί τών λαών που *άντιστάθηκαν* στον ναζισμό. Η βαθιά λοιπόν συνείδηση τής έθνικης ταυτότητας και ή αγάπη για τήν πατρίδα δέν είναι μόνο δύναμη μίσους και φανατισμού που χωρίζει τούς ανθρώπους· μπορεί επίσης να είναι και δύναμη *άντίστασης*. Και βεβαίως τό κρίσιμο έρώτημα είναι τό έξης: "Όταν ή παγκοσμιοποίηση σήμερα κηρύσσει τόν πόλεμο στο

έθνικό αίσθημα, φθάνοντας μέχρι του σημείου να διαμορφώνει άνάλογα μέχρι και τή διδασκαλία τής ιστορίας στο σχολείο, τί από τά δύο προσπαθει να επιτύχει; να εξαλείψει αύτη τή δύναμη μίσους και φανατισμού που χωρίζει τούς ανθρώπους; ή να θέσει έκποδών αύτη τήν τελευταία δύναμη άντίστασης, προκειμένου να επιβάλει άδιαμαρτύρητα τήν παγκόσμια κυριαρχία τής;

Και ύπάρχει και μία δεύτερη, έξίσου σημαντική παρατήρηση που πρέπει να κάνουμε: Στόν Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ό έθνικισμός τών Γερμανών ήταν σίγουρα ή έκρηκτική ύλη που όδήγησε στην έκρηξη του πολέμου, αλλά ή έκρηκτική αύτη ύλη πυροδοτήθηκε από τήν έντελώς άστοχη πολιτική τής άλλης πλευράς, μία πολιτική όχι έθνικισμού, αλλά άπεναντίας ένδοτισμού και συνεχών υποχωρήσεων στις γερμανικές προκλήσεις: τήν πολιτική που όνομάσθηκε από τούς έμπνευστές τής πολιτικής του «κατευνασμού» ("appeasement"). Άρκοϋν δυό λόγια μόνο, για να δοϋμε πώς άκριβώς λειτουργήσε στην πράξη αύτη ή πολιτική του «κατευνασμού»: Σήμερα γνωρίζουμε ότι, όταν ό Χίτλερ έγκαινίασε τήν πολιτική τής παραβίασης τής διεθνούς νομιμότητας, δίδοντας έντολή στα στρατεύματά του να εισβάλουν στην άποστρατιωτικοποιημένη ζώνη τής Ρηνανίας, είχε παράλληλα έτοιμη τή διαταγή για άμεση άποσυρση τών στρατευμάτων του, «με τήν οϋρά κάτω άπ' τά σκέλια», όπως έλεγε χαρακτηριστικά, άν ριχνόταν έστω και μία ντουφεκιά, άν εκδηλώνόταν ή παραμικρή άντίδραση από γαλλικής πλευράς¹². Τέτοια άντίδραση βεβαίως δέν ύπήρξε, άφου έπρυτάνευσε ή λογική του «κατευνασμού». Στα έπόμενα χρόνια, ό Χίτλερ, έχοντας ήδη βγάλει τή Γερμανία από τήν Κοινωνία τών Έθνών και έχοντας καταγγείλει τή Συνθήκη τών Βερσαλλιών, θά προχωρούσε στον έντατικό έπανεξοπλισμό τής Γερμανίας, θά άναμειγνυόταν ενεργά στον Ίσπανικό Έμφύλιο βοηθώντας έπίσημα τις δυνάμεις του

Φράνκο, θά προσαρτούσε την Αυστρία στο Γερμανικό Ράϊχ με τὸ περίφημο «Ἄν-σλους». Ἡ ἀπάντηση τῆς ἄλλης πλευρᾶς; "Ἐνα «ἄς εἶναι», ἕνα «μποροῦμε νὰ τὸ ἀνε-χθοῦμε καὶ αὐτό», με λίγα λόγια, ἡ λογικὴ τοῦ «κατευνασμοῦ». Τὸ ἀποκορύφωμα τῆς πολιτικῆς τοῦ «κατευνασμοῦ» ἦλθε μετὰ τὴν ἐπαίσχυνη Συμφωνία τοῦ Μονάχου, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1938, ἕνα μόλις χρόνο πρὶν τὴν ἔκρηξη τοῦ πολέμου, ἡ ὁποία ἐδίδε στὸν Χίτλερ τὸ ἐλεύθερο νὰ εἰσβάλει στὴν Τσεχοσλοβακία. Ὁ ἀρχιτέκτονας τῆς πολιτικῆς τοῦ «κατευνασμοῦ», ὁ Βρεταννὸς πρωθυπουργὸς Νέβιλ Τσάμπερλαιν, ἐπέστρεψε τότε ἀπὸ τὸ Μόναχο ἐπιδεικνύοντας θριαμβευτικὰ τὸ κείμενο τῆς ὑπογραφείσης συμφωνίας καὶ διακηρύσσοντας πανηγυρικὰ: «Αὐτὴ ἡ συμφωνία συμβολίζει τὴ βούληση τῶν δύο λαῶν μας νὰ μὴν πολεμήσουν μετὰξὺ τους ποτὲ ξανά!». Δὲν μποροῦσε ὁ Τσάμπερλαιν, καθὼς φαίνεται, νὰ καταλάβει ὅτι ἡ πολιτικὴ τοῦ «κατευνασμοῦ» ὄχι μόνον δὲν ἀπομάκρυνε τὸν πόλεμο, ἀλλὰ τὸν ἔκανε ἀκόμα πιὸ ἀναπόφευκτο, γιατί δὲν ὑπάρχει πιὸ ἐκρηκτικὸ μείγμα ἀπὸ τὸν ἐθνικισμὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ποὺ βρῖσκει ἀπέναντί του τὸν ἐνδοτισμὸ τῆς ἄλλης. Γιὰ ἐμᾶς, ποὺ ἔχουμε τὴν πολυτέλεια νὰ γνωρίζουμε τὴν ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων, τὰ λόγια τοῦ Τσάμπερλαιν μετὰ τὸ Μόναχο ἀποτελοῦν παράδειγμα, ἂν ὄχι πολιτικῆς ἠλιθιότητος, πάντως ἀπροσμέτρητης ἐπιπολαιότητος. Καὶ εἰλικρινὰ διερωτώμεθα μήπως ἡ ἴδια... ἐπιπολαιότητα κρύβεται καὶ πίσω ἀπὸ τὶς σημερινὲς διακηρύξεις ὅτι τὸ φάσμα τοῦ πολέμου θά σῆσει καὶ μία κοινωνία εἰρήνης θά ἀνατεῖλει, ἂν μόνον φανοῦμε λίγο περισσότερο ἐνδοτικοί, ἂν συμβιβασθοῦμε μόνον λίγο ἀκόμα... Τώρα, τὸ πῶς ἀπὸ τὸ «Λίγο ἀκόμα, νὰ σηκωθοῦμε λίγο ψηλότερα» φθάσαμε στὸ «Λίγο ἀκόμα, νὰ κατεδοῦμε λίγο χαμηλότερα», αὐτὸ εἶναι ἕνα ἄλλο θέμα, ποὺ θά ἀξίξει ἀσφαλῶς νὰ συζητήσουμε.

Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ θυμηθοῦμε ἀπὸ

ποῦ ξεκινήσαμε - ἀπὸ κάποια συγκεκριμένα ἐπίμαχα σημεῖα σὲ ἕνα μόνον διδακτικὸ ἐγχειρίδιο, τὸ πολυσυζητημένο βιβλίο τῆς ἱστορίας τῆς ΣΤ' Δημοτικοῦ - καὶ ποῦ φθάσαμε: σὲ μιὰ ὁλόκληρη κοσμοθεωρία ποὺ βρῖσκεται στὴ ρίζα τῶν ἐπιμέρους ἐπίμαχων σημείων, στὴν ἰσοπεδωτικὴ λογικὴ τῆς παγκοσμιοποίησης καὶ τῆς Νέας Τάξης, σὲ μιὰ εὐρύτερη ὀπτικὴ γιὰ τὸν τρόπο μετὰ τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ βλέπουμε τὸ ἱστορικὸ παρελθόν. Ἄν ἀξίξει νὰ βγάλουμε ἕνα συμπέρασμα, αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ ὅτι ἡ ἀπόσυρση τοῦ βιβλίου τῆς ἱστορίας τῆς ΣΤ' Δημοτικοῦ δὲν ἀρκεῖ, γιὰ νὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ ἐφησυχάσουμε, ὅπως δὲν ἀρκοῦσε γιὰ τὸν Ἡρακλῆ νὰ ἀποκόψει ἕνα ἀπὸ τὰ κεφάλια τῆς Λερναίας Ὑδρας, γιὰ νὰ πεῖ ὅτι νίκησε τὸ τέρας.

Δώσαμε ἰδιαίτερη ἔμφαση καὶ ἔκταση στὰ σχετικὰ μετὰ τὴν προσέγγιση καὶ διδασκαλία τῆς ἱστορίας, ὄχι μόνον λόγῳ ἐπικαιρότητος, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς μεγάλης σημασίας ποὺ ἐκτιμᾶμε ὅτι ἔχει αὐτὸ τὸ θέμα. Διότι γιὰ ὅλα μὲν τὰ ἄλλα τὰ σχετικὰ μετὰ τὴν ἐκπαίδευση, θά μποροῦσε ἐνδεχομένως κάποιος - ὄχι ὀρθῶς σκεπτόμενος βέβαια - νὰ νιώσει ὅτι εἶναι μακρινὰ γι' αὐτὸν καὶ δὲν τὸν ἀφοροῦν ἄμεσα· ἀλλὰ δὲν βλέπουμε πῶς θά μποροῦσε κάποιος νὰ νιώσει ὅτι δὲν τὸν ἀφορᾷ ὁ τρόπος μετὰ τὸν ὁποῖο μεθοδεύεται ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας. Καί, ἐπιτέλους, δὲν μποροῦμε νὰ εἴμαστε ἐπιλεκτικοὶ στὶς δημοκρατικὲς μας εὐαισθησίες, δὲν μπορεῖ νὰ διαμαρτυροῦμαστε γιὰ καταπάτηση τῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν, κάθε φορὰ ποὺ θίγονται κάποια ἐπιμέρους, ἀκόμη καὶ στενὰ συντεχνιακὰ συμφέροντα, καὶ τὴν ἴδια στιγμὴ νὰ κλείνουμε τὰ μάτια καὶ νὰ μὴ θεωροῦμε καταπάτηση τῶν δημοκρατικῶν μας ἐλευθεριῶν τὴ συστηματικὴ προσπάθεια νὰ χειραγωγηθεῖ καὶ νὰ ποδηγηθεῖ ἡ νέα γενιά, ὥστε νὰ βλέπει τὸ ἱστορικὸ παρελθόν - καὶ βεβαίως, συνακόλουθα, καὶ τὸ παρὸν - μετὰ ἕνα συγκεκριμένο τρόπο, αὐτὸν ποὺ ἐξυπηρετεῖ κάποια

συγκεκριμένα συμφέροντα, ακόμη και όταν αυτά οδηγούν σε προφανή παραχάραξη της ιστορικής αλήθειας.

Ο πόλεμος κατά του ρατσισμού

Μία άλλη, τώρα, βασική κατευθυντήρια γραμμή του εκπαιδευτικού μας συστήματος, για να περάσουμε σε ένα άλλο θέμα, έχει καταλήξει να είναι η καταπολέμηση και περιθωριοποίηση του ρατσισμού. "Αν δούμε τα νέα βιβλία των Κεμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (και όχι μόνο), θα εκπλαγούμε από τον αριθμό των κεμένων στα όποια παρελαύνουν τσιγγανάκια, Άλδανάκια, παιδιά από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, τα όποια ζητούν μια θέση στην κοινωνία μας. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία, πρόκειται για κείμενα χαμηλής λογοτεχνικής αξίας, τα όποια εν τούτοις υπηρετούν τον βασικό στόχο της καταπολέμησης του ρατσισμού. Άλλοιώνεται, θά πείτε, ο χαρακτήρας του μαθήματος. Ναι, αλλά ο στόχος είναι ευγενής και ύψηλός, θά παρατηρήσει κάποιος. Ζούμε πλέον, θά μᾶς πούν, σε μία πολυπολιτισμική κοινωνία. Πάει ο καιρός που η Ελλάδα κατοικεῖτο αποκλειστικά από Έλληνες, και όσο γρηγορώτερα το συνειδητοποιήσουμε αυτό, τόσο το καλύτερο. Τό ζητούμενο δέν εἶναι νά διδασκόμαστε ὅ,τι διδάσκονταν οἱ Ἑλληνοπαῖδες πρὶν ἀπὸ πενήντα χρόνια. Τό ζητούμενο εἶναι νά ἐξασφαλίσουμε τή γαλήνη καὶ συνοχή στήν κοινωνία μας. Καὶ προκειμένου νά τό ἐπιτύχουμε αὐτό, πρέπει νά κηρύξουμε τὸν πόλεμο στὸν ρατσισμό. Στόχος ἐδῶ δέν εἶναι ἀπλῶς ἡ εἰρήνη μεταξύ τῶν λαῶν, ἀλλὰ ἡ εἰρήνη στήν κοινωνία μας. Καὶ δέν βλέπουμε πῶς θά μπορούσε κάποιος νά ἀρνηθεῖ ὅτι αὐτὸς εἶναι ἕνας στόχος καὶ ευγενής καὶ ὑψηλός.

Τό ἐρώτημα ὅμως εἶναι: Πόσο ὑπηρετεῖται, στ' ἀλήθεια, αὐτὸς ὁ ευγενής καὶ ὑψηλός στόχος στὸ σημερινὸ σχολεῖο; Ἡ κοινὴ λογικὴ λέγει ὅτι, ἂν ὑπηρετεῖτο πραγματικά, τότε ὁ ρατσισμὸς θά ἦταν ἕνα πρό-

βλημα τοῦ παρελθόντος τὸ ὅποιο θά εἶχε πλέον ἐκλείψει, ἢ τοὐλάχιστον θά ἔτεινε νά ἐκλείψει. Στὴν πραγματικότητα, συμβαίνει μᾶλλον τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο: Στὸ παρελθὸν δέν ὑφίστατο στήν Ἑλλάδα πρόβλημα ρατσισμοῦ. Σήμερα, κι ἂς ἔχουμε ἀναγάγει τὸν πόλεμο κατὰ τοῦ ρατσισμοῦ σὲ βασικὸ ἄξονα τῆς ἐκπαίδευσης, κι ἂς ἔχουμε γεμίσει τὰ βιβλία τῆς λογοτεχνίας μὲ «ἀντιρατσιστικά» κείμενα στὴ θέση τῶν παλαιῶν ἐκείνων Σολωμοῦ καὶ Παλαμᾶ, ὁ ρατσισμὸς ὄχι μόνο δέν συρρικνώνεται, ἀλλὰ καὶ γιγαντώνεται. Δέν ἀρκεῖ αὐτὸ νά μᾶς πείσει ὅτι κάτι δέν πάει καλά;

Τό τί δέν πάει καλά εἶναι, νομίζουμε, σαφές: Δέν μπορεῖ νά λέμε ὅτι πολεμάμε τὸν ρατσισμό, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νά ἐπιδιώκουμε συνειδητὰ νά φτιάξουμε ἀνθρώπους ἐγωπαθεῖς, ὑλιστὲς καὶ ἡδονιστὲς, ἱκανούς, ὅπως λέμε, «νά σταθοῦν στήν ἀνταγωνιστικὴ κοινωνία τῆς ἐποχῆς μας». Δέν μπορεῖ νά λέμε ὅτι πολεμάμε τὸν ρατσισμό, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νά ἐξορίζουμε ἀπὸ τὸ σχολεῖο τὴ χριστιανικὴ παιδεία, κηρύσσοντας τή... χειραφέτηση τῶν νέων ἀπὸ τὸν χριστιανικὸ μεσαίωνα.

Ὁ χριστιανισμὸς, ἀκόμη καὶ ἂν δέν ἦταν τίποτε περισσότερο ἀπὸ μία ἰδεολογία ἀνάμεσα στὶς πολλές, καὶ πάλι θά ἦταν σίγουρα ἡ πιὸ ἀντιρατσιστικὴ ἰδεολογία. Τό χριστιανικὸ μήνυμα εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του οἰκουμενικὸ, ἀφοῦ ἀποβλέπει σὲ αὐτὸ τό «*ἵνα πάντες ἐν ᾧσιν*»¹³ καὶ τό «*καὶ γενήσονται μία ποίμνη, εἷς ποιμὴν*»¹⁴, πού διαβάζουμε στὸ *Κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον*. Ἡ οἰκουμενικότητα τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος ἐπιτρέπει στὸν ἀπόστολο τῶν ἐθνῶν, τὸν Παῦλο, νά προσφωνεῖ τοὺς ἐκάστοτε ἀποδέκτες τῶν ἐπιστολῶν του «*ἀδελφοίς*», εἴτε αὐτοὶ εἶναι Ἑβραῖοι τῆς Παλαιστίνης¹⁵, εἴτε Γαλάτες¹⁶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἴτε Θεσσαλονικεῖς¹⁷ καὶ Κορίνθιοι¹⁸ τῆς Ἑλλάδας, εἴτε κάτοικοι τῆς κοσμοκράτειρας Ρώμης¹⁹. Ἡ χριστιανικὴ ἀλήθεια γκρέμισε ὅλα γενικὰ τὰ φράγματα πού χωρίζαν τοὺς ἀνθρώπους.

Ὁ χριστιανισμὸς εἶπε διὰ στόματος τοῦ ἀποστόλου Παύλου τὸ «οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἑλληνι»²⁰, δηλαδή «δὲν ὑπάρχει Ἰουδαίος οὔτε Ἑλληνας», γκρεμίζοντας ἔτσι τὶς ἐθνικὲς διαφορὲς· ὁ χριστιανισμὸς εἶπε τὸ «οὐκ ἐν ἄρσεν καὶ θήλῃ»²¹, δηλαδή «δὲν ὑπάρχει ἄνδρας καὶ γυναῖκα», θεμελιώνοντας ἔτσι τὴν ἀπόλυτη ἰσοτιμία ἀνδρὸς καὶ γυναικός· ὁ χριστιανισμὸς εἶπε τὸ «οὐκ ἐν δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος»²², δηλαδή «δὲν ὑπάρχει δοῦλος οὔτε ἐλεύθερος», γκρεμίζοντας τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα τῆς δουλείας. Ἡ οἰκουμενικότητα τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος μᾶς ἐπιτρέπει νὰ βλέπουμε στὸν ἄλλο ἄνθρωπο τὸν ἀδελφὸ μας καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἀκόμη καὶ ἂν αὐτὸς δὲν ἔχει τὸ ἴδιο χρῶμα μὲ μᾶς, δὲν μιᾶ τὴν ἴδια γλῶσσα, δὲν πιστεύει στὸν ἴδιο Θεὸ καὶ προέρχεται ἀπὸ διαφορετικὸ πολιτισμὸ. Τί νὰ θυμηθοῦμε ἀπὸ τὰ πολλὰ πού τὸ ἀποδεικνύουν αὐτό; Νὰ θυμηθοῦμε τὸν Μέγα Βασιλεῖο, ὁ ὁποῖος διακηρύσσει ὅτι γνωρίζουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας καὶ ξέρουμε ὅτι σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὑπάρχει ὁμοτιμία κατὰ τὴ φύση, καὶ ὅτι δὲν νοεῖται ὑπεροχὴ οὔτε κατὰ τὴν καταγωγὴ οὔτε κατὰ τὴ χρηματικὴ περιουσία οὔτε κατὰ τὴ σωματικὴ διάπλαση, ἀλλὰ μόνο κατὰ τὸν φόβο τοῦ Θεοῦ²³; ἢ νὰ θυμηθοῦμε τὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο, πού δηλώνει ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε ἕναν ἄνθρωπο (τὸν Ἀδὰμ) καὶ πρόσταξε νὰ γίνουν ἀπὸ αὐτὸν ὅλοι, γιὰ νὰ θεωροῦμε ὅλοι ὁ ἕνας τὸν ἄλλο ὡς ἕνα²⁴; Γι' αὐτὸ λέμε ὅτι, στ' ἀλήθεια, ἀκόμη καὶ ἂν ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἦταν τίποτε περισσότερο ἀπὸ μία ἰδεολογία ἀνάμεσα στὶς πολλές, καὶ πάλι, δὲν θὰ ὑπῆρχε περισσότερο ἀντιρατσιστικὴ ἰδεολογία ἀπὸ τὸν χριστιανισμὸ.

Δέστε λοιπὸν τὴν ἀντίφαση: Πῶς μπορούμε νὰ ἐξορίζουμε τὸν χριστιανισμὸ ἀπὸ τὶς ψυχὲς τῶν νέων, νὰ διαπλάθουμε ἀνθρώπους ἐγωπαθεῖς, ὑλιστὲς καὶ ἡδονιστὲς, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ γεμίζουμε τὰ βιβλία μὲ «ἀντιρατσιστικά» κείμενα, βανακαλιζό-

μενοι νὰ πιστεύουμε ὅτι ἔτσι περιθωριοποιούμε τὸν ρατσισμό; Αὐτὸ μοιάζει, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε μία παραστατικώτατη εἰκόνα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Κλίμακος, μὲ τὸ νὰ βάζει κάποιος στὸ πονεμένο του μάτι τὴ μιὰ κολλύριο... καὶ τὴν ἄλλη ἀσβέστη! («ὁμοιὸς ἐστὶν ἀνδρὶ, τῷ ποτὲ μὲν κολλούριον, ποτὲ δὲ ἀσβεστον τοῖς ἑαυτοῦ ἐπιτιθέντι ὀφθαλμοῖς»)²⁵. Ὁ ἄνθρωπος πού ὄχι μόνο μεγαλώνει μακριὰ ἀπὸ τὸν χριστιανισμὸ, ἀλλὰ καὶ διαπλάθεται ἐγωπαθῆς, ὑλιστῆς καὶ ἡδονιστῆς, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ὄχι ἀπλῶς ρατσιστῆς, ἀλλὰ καὶ στὴν κυριολεξία μισάνθρωπος σὰν τὸν παλαιὸ ἐκεῖνο Τίμωνα.

Ἐπίμετρον

Ὁ καθένας, ἀσφαλῶς, θὰ μπορούσε νὰ σκεφθεῖ πολλὰ ἀπὸ τὰ προβλήματα πού μαστίζουν τὸ σημερινὸ σχολεῖο, καὶ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ προβλήματα θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει τὸ ἀντικείμενο ξεχωριστῆς, ἐνδελεχοῦς μελέτης. Ἐμεῖς περιορισθήκαμε νὰ μνημονεύσουμε ἐδῶ μέρος μόνο τῶν προβλημάτων. Ἀλλὰ τὸ σημαντικὸ εἶναι νὰ καταλάβουμε ὅτι τὸ ἀδιέξοδο τῆς παιδείας δὲν ὀφείλεται στὰ ἐπιμέρους προβλήματα πού κατὰ καιροὺς βλέπουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας μὲ αὐτὴν ἢ ἐκεῖνην τὴν ἀφορμὴ. Ὅπως ἔγινε φανερὸ ἀπὸ τὰ ὅσα εἶπαμε ἀμέσως παραπάνω, τὸ ἀδιέξοδο ὀφείλεται πρωτίτως στὴν ἔλλειψη πυξίδας, πού θὰ ἐπέτρεπε στὸ σκάφος τῆς παιδείας νὰ περάσει μέσα ἀπὸ τὶς φουρτούνες πού ἀντιμετωπίζει κατὰ καιροὺς καὶ νὰ πλεύσει μὲ ἀσφάλεια στὸ λιμάνι. Δὲν δικαιούμαστε λοιπὸν νὰ ἐφησυχάζουμε, ὅταν τὰ προβλήματα τῆς παιδείας βρῶσκονται γιὰ λίγο μακριὰ ἀπὸ τὰ φῶτα τῆς δημοσιότητας καὶ μοιάζει νὰ ἐπικρατεῖ νηγεμία. Διότι ποῖο τὸ ὄφελος γιὰ τὸν ναυτικὸ τοῦ νὰ πλέει τὸ καράβι γιὰ λίγο σὲ ἀκύμαντη θάλασσα, ὅταν τοῦ λείπει ἡ πυξίδα καὶ τὸ καράβι εἶναι καταδικασμένο νὰ πέφτει ἀπὸ τὴ μιὰ φουρτούνα στὴν ἄλλη, ἢ, ἀκόμη χει-

ρότερα, όταν τὸ καρᾶνι πλέει μὲ μαθημα-
τική ἀκρίβεια πρὸς τὸν ὕφαλο καὶ τὸ με-
γάλο ναυάγιο; Ἄν ἐπικρατεῖ φαινομενική
ἡρεμία καὶ κανένας δὲν ὑποψιάζεται τίπο-
τε, τόσο τὸ χειρότερο...

Δρ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Πολυβίου, *Ἱστορία*, ed. T. Buttner - Wobst, Γ' 32.6 - 7.1: «Ἀκμὴν γὰρ φαμεν ἀναγκαῖότατα μέρη τῆς ἱστορίας εἶναι τὰ τ' ἐπιγινόμενα τοῖς ἔργοις καὶ τὰ παρεπόμενα καὶ μάλιστα (τὰ) περὶ τὰς αἰτίας» πρῶ. ὁ. π., Γ' 31, 12.1 - 13.3: «Ἱστορίας γὰρ εἴναι ἀφέλη τις τὸ διὰ τί καὶ πῶς καὶ τίνος χάριν ἐπράχθη τὸ πραχθέν καὶ πότερον εὐλογον ἔσχε τὸ τέλος, τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀγώνισμα μᾶθημα δ' οὐ γίνεται, καὶ παραντίχα μὲν τέρεται, πρὸς δὲ τὸ μέλλον οὐδὲν ὠφελεῖ τὸ παράπαν».

2. Χαλὶλ Μπερικτάν καὶ Μπόγκνταν Μουργκέ-
σκου, *Ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία*, Βιβλίο ἐργασίας 1, μετὰφρ. Χρ. Κουλοῦρη, CDRSEE, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 14.

3. Ὁ. π., σελ. 62, σημ. 39.

4. Ὁ. π., σελ. 65.

5. Βασίλη Μιχαηλίδη, *Ἡ 9ῃ Ἰουλίου 1821 ἐν Λευ-
κωσία Κύπρου*, στ. 47 - 50.

6. Πολυβίου, *Ἱστορία*, ed. T. Buttner - Wobst, IB' 11, 8.1 - 2: «Ὅτι Τίμαιός φησι μέγιστον ἀμάρτημα περὶ τὴν ἱστορίαν εἶναι τὸ ψεῦδος» πρῶ. Πολυβίου, ὁ. π., Α' 14, 6.1 - 7.1: «Ὅσπερ γὰρ ζῶουσιν τῶν ὄψεων ἀφαι-
ρεθῶν ἀχρεοῦνται τὸ ὅλον, οὕτως ἐξ ἱστορίας ἀνα-
ρεθείσης τῆς ἀληθείας τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀνω-
φελές γίνεται διήγημα».

7. Πολυβίου, ὁ. π., IB' 11, 8.2 - 5: «διὸ καὶ παραι-
νεῖ τούτοις, οὓς ἂν ἐξελέγξῃ διεψευδομένους ἐν τοῖς συγ-
γραμμάσι, ἔτερόν τι ζητεῖν ὄνομα τοῖς δυβλίσι, πά-
ντα δὲ μᾶλλον ἢ καλεῖν ἱστορίαν».

8. Μεγάλου Βασιλείου, *Ἐπιστολὴ ΣΔ'*, *Τοῖς Νεο-
κασαρεῦσιν*, ed. Y. Courtonne, 3.21 - 22.

9. Εὐριπίδου, *Τρωάδες*, ed. J. Diggle, 400.

10. Θουκυδίδου, *Ἱστορία*, ed. H. S. Jones & J. E. Powell, Ζ' 61, 3.3 - 4.

11. Μεγάλου Βασιλείου, *Ὅροι κατὰ πλάτος*, ed. J. - P. Migne, PG 31, 1016.14 - 15.

12. Ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς Heinz Guderian, ἀνα-
κρινόμενος ἀπὸ Γάλλους ἀξιωματικούς μετὰ τὴ λήξη
τοῦ πολέμου, τοὺς διαβεβαίωσε ὅτι, ἂν οἱ Γάλλοι εἶχαν
παρέμβει τὸ 1936 στὴ Ρημανία, οἱ γερμανικὲς δυνά-
μεις θὰ εἶχαν καταποντισθεῖ καὶ ὁ Χίτλερ θὰ εἶχε πέ-
σει ἀπὸ τὴν ἐξουσία (J. R. Toupinoux, *Pétain et de
Gaulle*, Plon, Paris 1964, σελ. 159). Ὁ ἴδιος ὁ Χίτλερ
δήλωνε ὅτι, ἂν οἱ γαλλικὲς δυνάμεις εἶχαν εἰσβάλει στὴ
Ρημανία, οἱ Γερμανοὶ θὰ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἀπο-
σποθοῦν «μὲ τὴν οὐρὰ κάτω ἀπὸ τὰ σκέλια» (Alan Bu-
lock, *Hitler. A study in tyranny*, Odhams, London 1952,
σελ. 135).

13. *Ἰω.* ιζ' 21.

14. *Ἰω.* ι' 16.

15. *Ἐθρ.* 6' 11 - 12, γ' 1, 12, ι' 19, ιγ' 22.

16. *Γαλ.* α' 11, γ' 15, δ' 12, 28, 31, ε' 11, 13, ζ' 1, 18.

17. *Α' Θεα.* α' 4, 6' 1, 9, 14, 17, δ' 1, 6, 10, 13, ε' 1, 4, 12, 14, 25, 26, 27· *Β' Θεα.* α' 3, 6' 1, 13, 15, γ' 1, 6, 13, 15.

18. *Α' Κορ.* α' 10, 11, 26, 6' 1, γ' 1, δ' 6, ζ' 5, 6, 8, ζ' 12, 14, 15, 24, 29, η' 11, 12, 13, ι' 1, ια' 33, ιβ' 1, ιδ' 6, ιε' 20, 26, 39, ιε' 1, 31, 50, 58, ις' 11, 12, ις' 15· *Β' Κορ.* α' 8, 6' 13, η' 1, 23, ιγ' 1.

19. *Ρωμ.* α' 13, ζ' 1, 4, η' 12, 29, ι' 1, ια' 25, ιβ' 1, ιδ' 10, 13, 15, 21, ιε' 14, 30, ις' 17.

20. *Γαλ.* γ' 28.

21. Ὁ. π.

22. Ὁ. π.

23. Μεγάλου Βασιλείου, *Ἐπιστολὴ ΣΞΒ'*, *Οὐρβι-
κίω μονάζοντι*, ed. Y. Courtonne, 1.4 - 8: «Γνωρίζομεν
γὰρ ἑαυτοὺς καὶ οἶδαμεν ὅτι παντὶ ἀνθρώπῳ πρὸς πά-
ντας ὁμοτιμία ἐστὶ κατὰ τὴ φύσιν· ὑπεροχαὶ δὲ ἐν ἡμῖν
οὐ κατὰ γένος οὐδὲ κατὰ περιουσίαν χρημάτων οὐδὲ
κατὰ τὴν τοῦ σώματος κατασκευὴν, ἀλλὰ κατὰ τὴν
ὑπεροχὴν τοῦ φόβου τοῦ πρὸς τὸν Θεόν».

24. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Περὶ τελείας ἀγάπης*,
ed. J. - P. Migne, PG 56, 279.27 - 29: «Ἐνα γὰρ πλά-
σας ὁ Θεὸς ἄνθρωπον, ἐξ αὐτοῦ πάντας προσέταξε γε-
νέσθαι, ἵνα πάντες ἀλλήλους ὡς ἕνα νομίζωμεν».

25. Ἰωάννου Κλίμακος, *Κλίμαξ*, Λόγος Δ', «Περὶ
τῆς μακαρίας καὶ ἀεμνήστου ὑπακοῆς», ed. J. - P.
Migne, PG 88, 708C.

ΠΡΟΤΥΠΑ ΖΩΗΣ

Οί νέοι ἔχουθν ἀνάγκη ἀπὸ πρότυπα. Τέτοια πρότυπα παλαιότερα ἦταν οἱ ἥρωες, οἱ μεγάλοι ἐπιστήμονες καὶ γενικὰ οἱ μεγάλοι δημιουργοί. Μὲ τὸν καιρὸ τὰ πράγματα ἀλλάξαν. Καὶ σήμερα τὰ ἰνδάλματα τῶν νέων εἶναι οἱ ποδοσφαιριστὲς καὶ τὰ συγκρότηματα τῆς Ρόκ. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλοι νέοι ποὺ ἔχουν ἄλλα πρότυπα. Καὶ μπορεῖ νὰ μὴ γνωρίζουν τοὺς μεγάλους ποδοσφαιριστὲς, τοὺς Μπήτλς, τοὺς Ρόλλινγκ Στόουνς, τὴν Μαντόνα καὶ ἄλλα νεώτερα «ἱερὰ τέρατα». Γνωρίζουν ὅμως τὸν Ραοὺλ Φολλερῶ ποὺ δικαίως ὠνομάσθηκε πατέρας τῶν λεπρῶν ὅλου τοῦ κόσμου. Γνωρίζουν τὴν Φλοράνς Νάϊτινγκέηλ, ποὺ πρώτη αὐτὴ παγκοσμίως κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα ὠργάνωσε νοσηλευτικὸ κλάδο, στὴν νοσοκομειακὴ ἰατρικὴ. Γνωρίζουν τὴς διακόνισσες τοῦ Βυζαντίου, πλούσιες ἀριστοκρατίσσεις ποὺ στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας εἶχαν ἀφιερῶσει τὴν ζωὴ τους στὴν περίθαλψη τῶν φτωχῶν, τῶν ἀρρώστων, τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν γερόντων, πολλὴ πρὶν τὸ ἐπιχειρηματικὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας ἀνακαλύψη τοὺς «οἴκους εὐηγρίας». Γνωρίζουν τὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο καὶ τοὺς ἀγῶνες του κατὰ τῆς αὐτοκράτειρας Εὐδοξίας καὶ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν. Γνωρίζουν τὴν Βασιλειάδα, ὀλόκληρη πόλι εὐαγῶν ἰδρυμάτων ποὺ ἴδρυσε ὁ Μέγας Βασίλειος.

Δὲν πηγαίνουν ἴσως στὰ γήπεδα γιὰ νὰ ἀλαλάξουν γιὰ τοὺς «τελικούς» τῶν πανευρωπαϊκῶν συναντήσεων. Ἀλλὰ παρακολουθοῦν κάθε Κυριακὴ τὴν Θεία Λειτουργία ποὺ εὐχεται γιὰ τὴν εἰρήνην τοῦ «σύμπαντος κόσμου». Ποὺ συνιστᾷ τὴν ἀγάπην. Ποὺ παίρνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν γῆ καὶ τὸν ἀνεβάζει στὸν οὐρανό. Προσπαθοῦν νὰ ζοῦν τὸν Χριστιανισμό ποὺ ἔχει τὴν δύναμι νὰ μεταβάλῃ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ ἄτομο ποὺ περιστρέφεται ἐγωϊστικὰ γύρω ἀπὸ τὸν ἑαυ-

τό του, σὲ ἐργάτη τῆς ἔμπρακτης ἀγάπης καὶ τῆς κοινωνικῆς προσφορᾶς.

Καὶ τίθεται τὸ ἐρώτημα; Οἱ νέοι αὐτοὶ εἶναι σὲ σωστὸ ἢ λάθος δρόμο; Ὅσοι μελετοῦν τὴς ἐκδηλώσεις τῆς σύγχρονης ζωῆς, ὁμολογοῦν ὅτι δὲν κάνει τὸν ἄνθρωπο καλύτερο. Ἀντίθετα τὸν φανατίζει. Οὔτε ἡ ρόκ μουσικὴ ἐξευγενίζει τοὺς νέους, ποὺ μετὰ τῆς συναυλίας γυρίζουν μέσα στὴς πόλεις καὶ τὰ σπᾶνε ὅλα γιὰ νὰ ἐκτονωθοῦν. Ἐξ ἄλλου, καθημερινῶς ἔχουμε ἀθρόα δείγματα ξεπεσμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐχουμε τεχνικὸ πολιτισμό. Δὲν ἔχουν ὅμως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τὴν δυνατότητα νὰ ἀπολαύσουν τὰ ἀγαθὰ του. Ἐχουμε ἄνοδο τοῦ βιοτικῆς ἐπιπέδου. Ἀλλὰ ὑπάρχουν ἑκατομμῦρια παιδιῶν ποὺ πεθαίνουν ἀπὸ τὴν πείνα. Ὑπάρχουν ὀλόκληροι λαοὶ ποὺ λιμοκτονοῦν. Ἀλλὰ καὶ οἱ πολιτισμένους κοινωνίες, παρ' ὅλον ὅτι ἔχουν περίσσειαν ἀγαθῶν, δὲν εἶναι πιὸ εὐτυχισμένες. «Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνω ζίσεται ἄνθρωπος». Καὶ οἱ κοινωνίες αὐτὲς ταλαιπωροῦνται ἀπὸ πολλὰ δεινὰ καὶ ἔχουν καταπτώσει ζοῦγκλες. Σ' αὐτὲς τὴς κοινωνίες τῆς ἀφθονίας, οἱ ἄνθρωποι συχνὰ θέτουν τέρμα σὲ μιὰ ζωὴ χωρὶς νόημα.

Χρειαζονται, λοιπόν, τὰ πρότυπα ποὺ θὰ μᾶς ἐμπνεύσουν. Χρειαζεται ἡ κοσμοθεωρία ποὺ θὰ μᾶς καθοδηγήσῃ. Χρειαζεται, τέλος, ὁ τρόπος ζωῆς ποὺ θὰ κἀνῃ τὴν θεωρία πρᾶξι. Καὶ αὐτὰ ὅλα δίνουν περιεχόμενον στὴ ζωὴ αὐτῶν τῶν νέων ποὺ ἀντὶ νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὸ ποδόσφαιρο καὶ τὰ συναφῆ, ἔχουν βρῆ τὸ νόημα τῆς ζωῆς μὲ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον. Καὶ προσπαθοῦν νὰ ἀκολουθοῦν στὴ ζωὴ τους τὴν σοφὴ συμβουλή τοῦ μεγάλου Ἀποστόλου Παύλου: «Ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνὰ, ὅσα δίκαια, εἴ τις ἀρετὴ καὶ εἴ τις ἔπαινος, ταῦτα λογίσεσθε καὶ ταῦτα πράσσετε».

ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ

Η ΕΚΔΗΜΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ

Ἡ ἐκδημία τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κυροῦ Χριστοδοῦλου ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναγνωρισθῇ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ λαὸ ἡ δυνατὴ προσωπικότης του, τὸ πολυσχιδὲς πνευματικὸ καὶ κοινωνικὸ του ἔργο, ἡ ἀγάπη του στὴ νέα γενιά, στὶς ἀσθενέστερες καὶ λησμονημένες ἀπὸ τοὺς πολλοὺς τάξεις, ὅπως καὶ ὁ ἡρωισμὸς του στὴν ἀντιμετώπιση τῆς σοβαρῆς ἀσθενείας του. Δυνατὸς στὴ ζωὴ, δυνατὸς καὶ στὸν θάνατο προκάλεσε τὸν θαυμασμὸ ὅλων. Στάθηκε γενναῖος καὶ ἀλύγιστος στὶς δοκιμασίες του. Ἀγωνίσθηκε, καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς πολυκύμαντης ποιμαντικῆς δραστηριότητός του, γιὰ νὰ προσφέρει ἔμπρακτο καὶ σύγχρονο τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου στὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ. Πονοῦσε μαζί του καὶ τοῦ ἔδινε τὴν ἐξ ὕψους θεία παρηγορία ἀπὸ τὴν ἀγαπῶσα καρδιά του καὶ τὸν πλούσιο συναισθηματικὸ του κόσμο. Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα τὸ δημογραφικὸ καὶ πολλὰ φλέγοντα σύγχρονα προβλήματα βρῆκαν θερμὴ τὴ συμπαράστασή του. Ἰδιαίτερα τὰ ἀνοίγματα πρὸς τὴ νεολαία κατέστησαν τὸν μακαριστὸν Ἀρχιεπίσκοπον ἀγαπητὸν στοὺς νέους ἀνθρώπους. Ἐν γένει ἡ ἀναβάθμιση τοῦ ποιμαντικοῦ λόγου τῆς Ἐκκλησίας ἡ ὁποία ἐπιτεύχθηκε κατὰ τὴν διάρκεια τῆς θητείας του σὲ σύντομο σχετικὰ διάστημα, καθὼς καὶ ἡ ἐπικοινωνία μὲ εὐρύτερα κοινωνικά στρώματα ηὔξησαν τὴν ἐπιρροή τῆς Ἐκκλησίας στὶς ἐξελίξεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου τοῦ λαοῦ μας. Τὰ κεκτημένα αὐτὰ εὐχόμεθα νὰ διατηρηθοῦν καὶ νὰ ἐνισχυθοῦν κατὰ τὴν νέα περίοδο, ἡ ὁποία ἀνοίγεται μὲ τὴν ἐκλογή τοῦ νέου Προκαθημένου τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας κ.κ. Ἰερωνύμου.

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Τὰ τηλεοπτικὰ παράθυρα κυρίως, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα μέσα μαζικῆς ἐνημερώσεως ἔχουν μετατραπῆ σὲ ἓνα εἶδος λαϊκῶν δικαστηρίων, μὲ εἰσαγγελεῖς ἐκπροσώπους τοῦ δημοσιογραφικοῦ κόσμου, ποὺ ἐπὶ σειρά ἡμερῶν, μὲ τὸ πρόσημα τῆς ἐνημερώσεως τῆς κοινῆς γνώμης ἀσχολοῦνται μὲ ὑποθέσεις κατὰ τὸ μᾶλλον θλιβερές, γιὰ τὶς ὁποῖες τὸν κύριον καὶ ἀποκλειστικὸν λόγον ἔχει ἡ Δικαιοσύνη.

Καὶ ὅταν μετὰ ἀπὸ παρέλευση μακροῦ χρόνου ἀποφάνθει ἡ Δικαιοσύνη γιὰ τὰ θέματα αὐτά, σὲ πολλὲς περιπτώσεις μάλιστα σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ἀρχικὲς ἐντυπώσεις, τοῦτο ἀναγράφεται στὰ φιλὰ τῶν ἐφημερίδων μὲ ἀποτέλεσμα οἱ πρῶτες ἐντυπώσεις νὰ παραμένουν ἰσχυρές.

Ἐξ ἄλλου μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τοῦ λαϊκοῦ δικαστηρίου τῶν Μ.Μ.Ε. παραδιάζεται στὴν πράξη ἡ ἀρχὴ τῆς προστασίας τῶν προσωπικῶν δεδομένων γιὰ τὴν ὁποία τόσος λόγος ἔγινε σὸ παρελθὸν καὶ συγκεκριμένα γιὰ κυβερνητικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν μὴ ἀναγραφή τοῦ θρησκευματος τῶν πολιτῶν στὶς ἀστυνομικὲς ταυτότητες.

Εἶναι καὶ τοῦτο ἓνα ἀπὸ τὰ δείγματα τῆς ὑποκρισίας, γιὰ τὴν ὁποία ἠκούσθησαν τὰ φοβερά ἐκεῖνα Οὐαί, τὰ ὁποῖα κυριαρχοῦν στὴν δημόσια καὶ ἰδιωτικὴ ζωὴ στὶς ἡμέρες μας.

ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ἐχει γίνεи στὸν καιρὸ μας συρμὸς ἡ ἀμφισβήτηση ἀπὸ διαφόρους ἀναθεωρητὲς τῶν ἱστορικῶν δεδομένων τοῦ προσφάτου ἀλλὰ καὶ τοῦ παλαιότερου παρελθόντος μὲ καινοφανεῖς ἀπόψεις ἀντίθετες μὲ ὅσα

έχουν καταστεί πάγια αντίληψη για αυτά.

Συγκεκριμένα σε δημοσίευμα της εφημερίδας ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ με συντάκτη τὸν κ. Βασ. Ἀλεξάκη καὶ ἡμερομηνία (21.10.07) ἐξακρατηρίσθηκε οὔτε λίγο οὔτε πολὺ ὁ ὅρος ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς ὡς προϊὸν «ἰστορικῆς ἀπάτης».

Ἡ ἀμφισβήτηση αὐτὴ εἶναι ἐπανάληψη καὶ παλαιότερων ἀπόψεων, ὅπως τοῦ γάλλου ἱστορικοῦ τῆς φιλοσοφίας τοῦ 19^{ου} αἰῶνα *Emile Brehier* ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζετο ὅτι ἡ συνάντηση τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας μετὰ τὸν ἑλληνισμὸ ὑπῆρξε τὸ φρικτότερο γεγονός στὴν ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος.

«Ὅσοι ὅμως λέγουν αὐτὰ λημονοῦν ὅτι τὸ 50 μ.Χ. (χρονολογία ἐλεύσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὴν Ἑλλάδα) προηγήθηκε τοῦ ἔτους 146 π.Χ., κατὰ τὸ ὅποιο καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα «Ἑλλάς» εἶχε ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὸ ὄνομα Ἀχαΐα δηλωτικὸν ἀπλούστατα Ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς εἶρε τὴν Ἑλλάδα δούλη καὶ τοὺς Ἕλληνες δούλους, ὅχι τόσο ἐξ αἰτίας πολεμικῶν ἀτυχημάτων, ὅσον λόγω ἐσωτερικοῦ μαρασμοῦ, πνευματικῆς λιποθυμίας. Αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα εὗρηκε ὁ Χριστιανισμὸς, εἰς αὐτὴν προσέφερε τὴν διὰ Χριστοῦ σωτηρίαν, εἰς αὐτὴν ἐκόμισε τὰ «εὐαγγέλια», εἰς αὐτὴν ἐνεφύσησε νέαν ζωὴν καὶ τῆς ἔδωσε τὴν ἀποστολὴν νὰ δώσῃ εἰς τὸν κόσμον τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας. Τοῦ ἔδωσε τὴν δύναμιν νὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς πνευματικῶς νεκροὺς τὴν ζωὴν τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς αἰωνιότητος. Τοῦ κατέστησε πραγματικότητα τὰ ὄνειροπολήματα, τὰ ὁποῖα εἶχαν πλέξει οἱ κλασικοὶ φιλόσοφοι καὶ εἶχαν ἀδόξως θάψῃ οἱ ἀνάξιοι ἐπίγονοι. Τὸν ἔκαμε τὸν Ἑλληνισμὸν αὐτόν, διδάσκαλον τῆς οἰκουμένης, οἰκοδόμον τοῦ νέου παγκοσμίου ἀφθάρτου πολιτισμοῦ, φῶς μέσα εἰς μίαν σκοτεινὴν ἀνθρωπότητα, φῶς πρὸς τὸ ὅποιο μετὰ εὐγνωμοσύνην θὰ στρέφονται πάντοτε οἱ λαοί. Καὶ χωρὶς νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ (κάθε ἄλλο) τὴν ἄπτερον νίκην τοῦ ἔδωσε τὴν ἀφθαρτον, παγκόσμιον, αἰώνιον δόξαν. Αὐτὴν τὴν πραγματικότητα δὲν ἔπρεπε νὰ λημονῇ ἡ ἄρνησις, ὅταν ὁμιλεῖ περὶ Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ. Καὶ ἐν πάσει περιπτώσει δὲν θὰ πρέπει νὰ τὸ ξεχάσω-

με αὐτὸ ποτὲ ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες, ἂν θέλωμεν νὰ εἴμεθα ἐν ἐπιγνώσει τοῦ ἀφαντάστως ἐνδόξου μέρους τὸ ὅποιο ἐπαίξε καὶ πρέπει νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ παίξῃ εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν ὁ Ἑλληνισμὸς, ὡς φωτοδότης τοῦ θεοῦ φωτὸς τοῦ Εὐαγγελίου» (Διακήρυξις Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων - Ἀθῆναι 1946 σελ. 142 - 143).

Ο ΧΟΡΟΣ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Στὴν πληθώρα τῶν εἰδήσεων, τίς ὁποῖες μετέδωσαν τίς ἡμέρες τῶν ἐορτῶν τὰ ΜΜΕ εἶναι καὶ ἐκεῖνες οἱ ὁποῖες ἐντυπωσίασαν γιὰ τὰ μεγάλα ποσὰ τὰ ὁποῖα ἐδαπανήθησαν στὰ καζίνα ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ κληρώνοντας τὴν τύχη καὶ τὸ εὐκολο κέρδος πολλοὶ ἐκ τῶν συμπατριωτῶν μας.

Ἐξ ἄλλου τίς ἡμέρες αὐτὲς ἦταν καὶ περίοδος τῶν μεταγραφῶν ποδοσφαιριστῶν καὶ ἐκ τοῦ λόγου αὐτοῦ ἀκούσθησαν ὑπερογκα χρηματικὰ ποσὰ γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἀπὸ τίς μεγάλες ἑλληνικὲς ομάδες παικτῶν ξένης ὑπηκοότητος, φημισμένων γιὰ τίς ἐπιδόσεις των στὸ ἄθλημα αὐτό. Συγκεκριμένα γιὰ ἓνα μόνον παίκτη τὸ ποσὸν γιὰ τὴν μεταγραφή του σὲ ἑλληνικὴ ομάδα ἦταν ἰσοδύναμο μετὰ τίς ἀμοιβὲς ἐνὸς καλοαμοιβομένου ὑπαλλήλου γιὰ τριάντα χρόνια.

Ἀντίθετα πρὸς αὐτὰ, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν προκλήσεις γιὰ τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν πολιτῶν σὲ ἐποχὴ οἰκονομικῆς περισυλλογῆς, ἦλθε καὶ ἡ σημαντικὴ ἐπιβάρυνση τοῦ οἰκογενειακοῦ προϋπολογισμοῦ ἀπὸ τὴν ἀλματώδη αὐξηση τῶν τιμῶν τοῦ πετρελαίου καὶ τίς πληθωριστικὲς παρενέργειες, τίς ὁποῖες συνεπάγεται τὸ γεγονός αὐτό. Καὶ ἀπὸ ὅ,τι λέγεται, τοῦτο ὀφείλεται ἀφ' ἐνὸς στὴν κερδοσκοπία τῶν πετρελαιοπαραγωγῶν χωρῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου στὴν διαπλοκὴ αὐτῶν μετὰ μεγάλα συμφέροντα τῶν μεγάλων ξένων πιστωτικῶν ἰδρυμάτων.

Ὅλα αὐτὰ μαρτυροῦν σὲ μικρότερη καὶ μεγαλύτερη κλίμακα τὴν ἐπικράτηση τοῦ ἐφαρμοσμένου πρακτικοῦ ὕλισμοῦ σὲ ἀντίθεση μετὰ τίς ἀμφισβητήσεις καὶ τίς ἀντιδράσεις ποὺ δέχεται ὁ θεωρητικὸς ὕλισμὸς στὰ ἐπίπεδα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας.

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ - ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ

Ἀγαπητὲ κ. Διευθυντά,

Σὲ ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας Ἐκόνομιστ γίνεται λόγος γιὰ τὶς δύο θρησκείες τῶν Γραφῶν, τὸν Χριστιανισμό καὶ τὸν Ἰσλαμισμό. Ὁ ἀρθρογράφος ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἰσλαμισμὸς παρουσιάζει μεγάλη διάδοση στὴν Εὐρώπη καὶ ὅτι μελλοντικά, μέχρι τὸ 2050, ὅπως λέει, θὰ ἔχει ὑπερκεράσει τὸν Χριστιανισμό. Παραδέχεται, βέβαια, ὅτι τοῦτο ὀφείλεται ὄχι στὴν ἀνωτερότητά του, ἀλλὰ σὲ δημογραφικούς παράγοντες, στὸ γεγονός δηλαδή ὅτι οἱ μουσουλμάνοι ἀποκοτῶν πολλὰ παιδιά. Σήμερα, λέει ὁ ἀρθρογράφος, οἱ χριστιανοὶ ὑπερβαίνουν τὰ 2 δισ. ἐνῶ οἱ μουσουλμάνοι δὲν ξεπερνοῦν τὰ 1,5 δισ.

Οἱ φιλόσοφοι ὅμως καὶ ὄχι οἱ δημοσιογράφοι ἔχουν διαφορετικὴ ἄποψη. Συγκεκριμένα: Ὁ διακεκριμένος Γερμανὸς φιλόσοφος Γιούργκεν Χάμπερμας, ὁ ὁποῖος μάλιστα εἶναι ἀριστερός, ἐξέπληξε πρόσφατα τοὺς ὁπαδούς του, διακηρύσσοντας ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι τὸ ὕστατο θεμέλιο τῆς ἐλευθερίας, τῆς συνείδησης, τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ τῆς δημοκρατίας, ποὺ εἶναι προπύργια τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. «Ἐξακολουθοῦμε νὰ τρεφόμαστε ἀπὸ αὐτὴ τὴν πηγὴ. Ὅλα τὰ ὑπόλοιπα εἶναι μεταμοντέρνες φλυαρίες», εἶπε ὁ Χάμπερμας. Κι ἕνας ἄλλος διαπρεπὴς φιλόσοφος, ὁ Ἀμερικανὸς Φίλιπ Τζέγκινς, ἐκφράζεται κατηγορηματικά: «Οὔτε τὸ Ἰσλάμ θὰ κυριεύσει τὴν Εὐρώπη οὔτε ὁ Χριστιανισμὸς κινδυνεύει μὲ ἐξαφάνιση».

Μὲ ἐκτίμηση
Γ. Δ. ΚΟΥΒΕΛΑΣ
Καλαμάτα

Κύριε Διευθυντά,

Ἡ Χριστιανικὴ Ἐνωση Ἐπιστημόνων συμπλήρωσε ἑβδομήντα χρόνια ζωῆς καὶ δράσεως. «Μία πορεία μὲ χριστιανικὴ παρουσία στὴν ἐπιστῆμη καὶ στὴν κοινωνία» ποὺ παρουσιάσθηκε σὲ διήμερη ἐπετειακὴ ἐκδήλωση στίς 24 καὶ 25 Νοεμβρίου 2007 στὴν αἴθουσα διαλέξεων τοῦ συλλόγου τῶν Συνεργαζομένων Χριστιανικῶν Σωματείων Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Καρύτση 14, Ἀθήνα).

Καταξιωμένοι ἄνθρωποι τῆς ἐπιστῆμης καὶ τῆς κοινωνίας, πρεσβύτεροι Ἀκαδημαϊκοὶ καὶ πανεπιστημιακοί, καθὼς καὶ νεώτερα στὴν ἡλικία μέλη τῆς Χ.Ε.Ε. ξετύλιξαν ἐνώπιόν μας τὴν πολυσχιδὴ δράση τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων καὶ τῶν μελῶν της στοὺς διάφορους ἐπιστημονικοὺς τομείς καὶ στὴν κοινωνία τῆς πατρίδας μας. Μιὰ κατατοπιστικὴ ἀλλὰ συνοπτικὴ ἔκθεση.

Μιὰ ἀσυγκρίτως πληρέστερη εἰκόνα τῆς πολὺπλευρης ζωῆς, δράσεως καὶ προσφορᾶς τῆς Χ.Ε.Ε. καὶ τῶν μελῶν της, ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς (Ἀλ Τσιριντάνη, Ἄρ. Ἀσιώτη, Στ. Πλακίδη, Μαρίνο Γερούλανο, Σ. Χατζηδάκη κ.λ.π.) καὶ τοὺς νεώτερους ποὺ στρατεύθηκαν στὸν ἱερὸ αὐτὸν ἀγῶνα, μπορεῖ νὰ ἔχει κανεὶς μὲ φυλλομέτρημα τῶν τόμων τοῦ περιοδικοῦ Ἀκτίνες ἀπὸ τὸ 1938 μέχρι σήμερα.

Καταπλήσσει τὸ εὖρος τοῦ φάσματος τῶν θεμάτων, τὸ πλῆθος τῶν συνεργατῶν, ἡ ἐμβριθεία, ἡ πληρότητα, ἡ εὐρύτητα τῆς σκέψεως, ἡ ὑπεθυνότητα καὶ ἀντικειμενικότητα στὴν ἐνημέρωση, ἡ λεπτότητα καὶ ἡ ἔλλειψη φανατισμοῦ.

Ἡ διακονία στήν ἐπιστημονική ἀλήθεια καί στήν Ἀλήθεια εἶναι διακονία στόν ἄνθρωπο.

Οἱ πνευματικές ὀφειλές μας πρός τὸ Χριστιανικὸ Ἔργο πού θεμελίωσε ὁ μακαριστὸς π. Εὐσέβιος Ματθόπουλος, στή Χ.Ε.Ε. καί στό περιοδικὸ « Ἀκτίνες » εἶναι πολλές καί μεγάλες. Δὲν ἀρκοῦν λόγια νὰ ἐκφράσουν τὴν ὀφειλόμενη εὐγνωμοσύνη.

Πολλὲς εὐχαριστίες ὀφείλουμε καί στόν φιλόλογο, συγγραφέα κ. Βασίλειο Χαραλαμπόπουλο γιὰ τὸν ἀξιόπαινο ἄθλο του, τὸ Ἐυρετήριο « Ἀκτίνων » πού καλύπτει τοὺς τόμους 1938 - 1997.

Μὲ τιμὴ
ΝΙΚΟΣ ΤΣΙΡΩΝΗΣ

ΝΙΚΟΣ ΔΙΓΕΝΗΣ

Κύριε Διευθυντά

Στὸ τεῦχος τῶν Ἀκτίνων τοῦ παρελθόντος μηνὸς Σεπτεμβρίου καί Ὀκτωβρίου δημοσιεύτηκαν λίγα στοιχεῖα τῆς ζωῆς τοῦ κοιμηθέντος ἱατροῦ Νικολάου Διγενῆ, ἀπὸ τὸν κ. Θ. Κετσέα. Τὸν χαρακτήρισε ἰδανικὸ χριστιανὸ γιατρό. Πράγματι ἔτσι ἦταν. Θέλω νὰ σημειώσω καί ἐγὼ λίγα στιγμιότυπα πού εἶχα μαζί του τὸ φθινόπωρο τοῦ 1955.

Ὡς φοιτητῆς τῆς ΑΣΟ & ΕΕ καί ὡς οἰκότροφος τοῦ οἰκοτροφείου τῆς Βουρνάζου καί Τσόχα, μέλος τῆς Χ.Φ.Ε., διορίστηκε κατηχητῆς στό κατώτερο κατηχητικὸ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Πολυδρόσου. Ἐνα Κυριακάτικο πρωῒνό, πρὶν ἀρχίσει τὸ « μάθημα », μπροστὰ στήν Ἐκκλησία μου συστήνετε ὁ αἰδημος ἱατρός.

Μοῦ λέει: « Νίκος Διγενῆς, ἱατρός ἀλλὰ καί κατηχητῆς μέχρι σήμερα στά παιδιά τοῦ χωριοῦ μου ». Πράγματι, τὸ Πολύδροσο τότε ἦταν μια μικρὴ εὐλογημένη περιοχὴ

μὲ τεράστια πεύκα, δίπλα στή μεγάλη ρεματιά τοῦ Χαλανδρίου.

Χάρηκα ιδιαίτερα γιὰ τὴν προσέλευσή του, ἀλλὰ καί λίγο ταράχτηκα μὲ τὸ ἐπώνυμο Διγενῆς. Τότε ἄλλοι Διγενῆδες πολεμοῦσαν γιὰ τὴν Κύπρο...

Ἐπειτα ἀπὸ λίγο μοῦ λέει: « Πρόσεξε κ. Γιαπουτζή τὰ παιδιά εἶναι πολὺ ζωηρὰ καί μὴ σοῦ πάρουν τὸν ἀέρα. Ἐμένα μοῦ τὸν πήραν καίτοι Διγενῆς! Μὲ χαμόγελο φυσικὰ ὅλα αὐτὰ καί συνεχίζει: « Ἐρεῖς γιατί; Διότι οὐδεὶς προφήτης στόν τόπο του! Ἐκτοτε παρέμεινε μίᾳ ἀδελφικῆ φιλικῆ σχέση.

Εἶχε πικραθεῖ πολὺ μὲ τὴν κοίμηση τῆς συζύγου του. Ἀλλὰ κάπως ἤρεμα μοῦ ἀνέφερε ὅτι ἔτσι ἤθελε ὁ Καλὸς Θεός. Πράγματι ὑπῆρξε ὁμορφὴ χριστιανικὴ ψυχὴ προσφορᾶς καί ἀγάπης σὲ πολὺ κόσμο. Ὁ Θεὸς νὰ τὸν ἀγιάσει...

Νὰ καί κάτι σχετικὸ μὲ τὸ κατηχητικὸ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Πολυδρόσου. Μετὰ ἀπὸ λίγες Κυριακὲς τῆς ἔναρξης τῶν μαθημάτων καί τὴν ὥρα τῆς σύναξης τῶν παιδιῶν μέσα στήν ἐκκλησία, ἔρχονται καί κάθονται πίσω ἀπὸ τὰ παιδιά οἱ μακαριστοὶ Δημήτριος Παναγιωτόπουλος, Θεολόγος καί ὁ Δημήτριος Προκοπίου, Πολιτικὸς Μηχανικὸς. Ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ κατηχητόπουλα, ἔπειτα ἀπὸ χρόνια ἔγιναν γίγαντες πολλῶν ἐπιστημῶν. Ὁ Καλὸς Θεὸς νὰ τοὺς ἔχει ὅλους καλά. Οἱ παραπάνω ἀείμνηστοι Δ. Παναγιωτόπουλος καί Δ. Προκοπίου ἐφυγαν ἀπὸ κοντά μου μὲ ἀνάλογες χρήσιμες συστάσεις γιὰ τὸ μάθημα.

Τὰ παραπάνω γεγονότα μένουν στή μνήμη μου μὲ πολὺ νοσταλγία καί παρακαλῶ τὸν Θεὸ νὰ τοὺς ἔχει ὅλους κοντά του καί νὰ δέωνται μὲ τὴ Χάρη Τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί γιὰ τοὺς ταλαίπωρους ὁδοιπόρους.

Μὲ τιμὴ
ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΙΑΠΟΥΤΖΗΣ
Οἰκονομολόγος

ΔΙΗΜΕΡΙΔΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΠΙΝΑΛΟΓΚΑ

Κύριε Διευθυντά,

Τὸ Σάββατοκύριακο 20 - 21/10/2007 πραγματοποιήθηκε στὴν Ἐλούντα τῆς Κρήτης «Διημερίδα» γιὰ τὰ 50 χρόνια ἀπὸ τὴν κατάργηση τῆς Σπιναλόγκας ὡς ἀσύλου Χανσενικῶν (1957 - 2007). Ἡ διοργάνωση αὐτὴ ἐγένε ἀπὸ τὸν Πολιτικὸ Ὅργανισμὸ τοῦ Δήμου Ἁγίου Νικολάου, σὲ συνεργασία μὲ τοὺς πολιτιστικοὺς συλλόγους Ἐλούντας καὶ Βαρουχᾶ, τὴν Νομαρχιακὴ Αὐτοδιοίκηση Λασιθίου καὶ τὴν Γενικὴ Γραμματεία τῆς Περιφέρειᾶς Κρήτης.

Ἐγιναν ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσες εἰσηγήσεις ἀπὸ διαφόρους εἰσηγητές. Τὸ ἀφιέρωμα αὐτὸ πλουτίσθηκε ἀπὸ Ἐκθεση Εἰκαστικῶν μὲ θέμα τὴν Σπιναλόγκα, τὴν προβολὴ τῆς ταινίας μικροῦ μήκους τοῦ Κ. Ἀθουσάκη «Σπιναλόγκα» καὶ τῆς Συναυλίας τοῦ Διον. Τσακνῆ στὸν κινηματογράφο «Ρέξ».

Ἀπὸ τὸ 1976 ἡ Σπιναλόγκα ἔχει κηρυχθεῖ σὲ ἀρχαιολογικὸ χῶρο. Ἐγιναν ἐκεῖ ἔργα ἀναπλάσεως καὶ ἀναστήλωσεως. Τὴν ἐπισκέπτονται κάθε χρόνο πάνω ἀπὸ 300.000 ἄνθρωποι, ἀριθμὸς πὺν τὴν φέρνει στοὺς πέντε πρῶτους βυζαντινοὺς καὶ μεταβυζαντινοὺς χῶρους τῆς Ἑλλάδος (Ἔθνος τῆς Κυριακῆς, 5/8/2007). Διεκδικεῖ τὴν εἰσοδὸ τῆς στὸν σύγχρονο κόσμο μὲ στόχο νὰ ἐνταχθεῖ στὴν Λίστα Παγκόσμιας Κληρονομιάς τῆς Unesco. (Καθημερινὴ τῆς

Κυριακῆς, 4/11/2007). Γιὰ νὰ μπεῖ στὴν Λίστα αὐτὴ ἡ Unesco καθορίζει πέντε κριτήρια καὶ ἡ Σπιναλόγκα διαθέτει τὰ τρία ἢ τέσσερα ἀπ' αὐτὰ.

Ὁ παλαιὸς χανσενικὸς τῆς Σπιναλόγκας, ἀείμνητος Ἐπαμεινώνδας Ρεμουντάκης, εἶπε κάποτε: «Πιστεύω ἀγράδαντα πὺς κάποια μέρα, ὅταν ὁ ἀνθρωπισμὸς θὰ ἐπικρατήσῃ πάνω στὴν γῆ, ἡ δικαιοσύνη θὰ ἀποδοθεῖ, ἐπανορθώνοντας τὶς θανάσιμες παραλείψεις καὶ πράξεις, ἠθελημένες ἢ ἀθελητες. Καὶ τότε, ὅπως οἱ ἀληθινοὶ καὶ τίμοι ἄνθρωποι πηγαίνουν στὰ Νταχάου καὶ Ἄουσβιτς καὶ γονατίζουν καὶ μὲ τὰ δάκρυά τους προσπαθοῦν νὰ ξεπλύνουν τὴν ντροπὴ γιὰ ὅ,τι ἐγένε ἐκεῖ, τὸ ἴδιο θὰ γίνεῖ καὶ στὸ μικρὸ νησί τῆς Σπιναλόγκας, πὺν τὸ καθαγίασαν ἀφανεῖς μάρτυρες καὶ ἥρωες, οἱ δυστυχισμένοι χανσενικοί».

Τὰ ἔργα ἀναστηλώσεως καὶ ἀναπλάσεως τῆς Σπιναλόγκας δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν ὀλοκληρωμένα ἂν δὲν γίνεῖ πραγματικότητα τὸ ὄραμα τοῦ Ἐπ. Ρεμουντάκη: Ἡ ἀνέγερση ἐνὸς μνημείου γιὰ τὶς ἑκατοντάδες Χανσενικῶν, πὺν ἔξησαν καὶ ἄφησαν ἐκεῖ τὰ τίμα λείψανά τους, κατὰ τὰ 54 χρόνια τῆς λειτουργίας τῆς ὡς λεπροκομείου (1903 - 1957) θὰ ἀποτελοῦσε ἐλάχιστο φόρο τιμῆς καὶ σύμβολο κοινωνικῆς ἐγρηγόρσεως.

Μὲ ἐξαιρετικὴ τιμὴ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΘΩΣ

Ἡ ἐγγραφὴ νέων συνδρομητῶν εἰς τὰς «Ἀκτῖνας» εἶναι ἕνα πνευματικὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἡμποροῦμε νὰ ἐπιτελέσωμε ὅλοι, μὲ μικρὰν προσπάθειαν.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

Ὁ Παντελής Κυριακίδης γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα ὅπου καὶ τελείωσε τὴν ἐγκύκλιο ἐκπαίδευση του καὶ στὴ συνέχεια ἐφοίτησε στὸ Τμῆμα Χημικῶν τῆς Φυσικομαθητικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Κατὰ τὴν διάρκεια τῶν Πανεπιστημιακῶν του σπουδῶν ὑπῆρξε μέλος καὶ διετέλεσε Α΄ Γραμματεὺς τῆς Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως. Μὲ τὴν ἀπόκτηση τοῦ πτυχίου του ἔγινε μέλος τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων.

Σταδιοδρόμησε ὡς τεχνικὸ στέλεχος βιομηχανιῶν, ἴδρυσε μιὰ δική του βιομηχανικὴ ἐπιχείρηση καὶ τεματίισε τὴν ἐπαγγελματικὴ του σταδιοδρομία ὡς στέλεχος τῆς Ἑλληνικῆς Ἀεροπορικῆς Βιομηχανίας. Κατὰ τὴν περίοδο τῆς σταδιοδρομίας του ὑπηρέτησε ὡς διευθυντὴς τῆς νυκτερινῆς Σχολῆς μηχανικῶν τῶν Ἀθηνῶν «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος». Ὁ Παντελής Κυριακίδης ἐνυμφεύθη ὅμως ἔμεινε μόνος καὶ τὴν μοναξιά του τὴν ἀντιμετώπισε μὲ ἐσωτερικὴ γαλήνη.

Ἦτο ἀπλός, σεμνός, ταπεινός, πρᾶος, μελίχιος, συνετός, γνώριζε ν' ἀκούει τὸν συνομιλητὴ του καὶ ἀπεδέχετο τὴν γνώμη τοῦ ἄλλου, μιλοῦσε δὲ πάντα μὲ λίγα λόγια. Ὁ Παντελής ἦτο μιὰ γλυκεῖα προσωπικότης γιὰ τὸ φίλο, τὸν συνεργάτη, τὸν συνομιλητὴ του. Ἦτο εὐθύς, ἔντιμος, εἰλικρινής, μὲ σεβασμὸ, ἀνθρωπιά καὶ ἀγάπη γιὰ ὅλους.

Ὁ Παντελής θὰ λείπει στοὺς δικούς του καὶ στοὺς φίλους του, ὅμως ὅλους μᾶς παρηγορεῖ ἡ πεποίθηση ὅτι ὁ Χριστὸς τὸν κάλεσε κοντὰ Του στὴν Αἰώνια Ζωὴ τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εἰρήνης.

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΔΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

«ΑΚΤΙΝΕΣ». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἰδιοκτίτης: «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 3235-023. Ἐκδότης καὶ Διευθυντὴς Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Τασιδῆς, Παρθενῶνος 26, 117 42 Ἀθήναι. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Θεόδωρος Γ. Δούρος, Ἰπποκράτους 189, 114 72 Ἀθήναι. Τιμὴ τεύχους € 1,20. Ἐτησίᾳ συνδρομὴ, ἐσωτερικοῦ € 12, ἐξωτερικοῦ € 30. Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεύῃ ἢ νὰ συντέμνῃ κατὰ τὴν κρίσιν τῆς οἰονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα δημοσιεύσιμα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται. Ἀναγγελίαι ἐντύπων ἐν γένει καὶ διβλίογραφα δὲν δημοσιεύονται. ΚΩΔΙΚΟΣ: 1692.

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήναι, Φεβρουάριος 2008

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
Επιστήμη - Φιλοσοφία - Κοινωνικά Ζητήματα -
Γράμματα - Τέχνη

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

ΤΟΜΟΙ: 1938-1997

Έπιμέλεια
ΒΑΣ. Χ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»
ΑΘΗΝΑ 1998

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

Άπο τίς έκδόσεις «Η Δαμασκός»

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗ

ΤΕΣΣΑΡΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Χρύσανθος ό άπό Τραπεζοϋντος

Ό Κύπρου Μακάριος Β΄

Ό Κασσανδρείας Ειρηναίος

Ίωακείμ Γ΄ Οίκουμνενικός Πατριάρχης

Ε. Ν. ΜΟΣΧΟΥ

ΤΟΜΑΣ ΣΤΕΡΝΣ ΕΛΙΟΤ

Τό άληθινό του πρόσωπο και

ό συμβολισμός του έργου του

ΔΗΜ. Λ. ΒΑΛΛΗΝΔΡΑ

Δρος Ποινικών έπιστημών

Έπιτίμου Διτηγόρου

ΘΕΜΑΤΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑΣ

Έκδόσεις «Η Δαμασκός»

Καρύτση 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 210 32 21 283